Sınıf Açısından Azgelişmişlik

Yves Lacoste

GÖÇEBE

SINIF AÇISINDAN AZGELİŞMİŞLİK

Yves Lacoste:

1929'da Fas'da doğdu. Orta ve yüksek öğrenimini Paris'te tamamlayarak 1952'de Fas'a döndü. Coğrafya öğretmenliği diplomasını aldıktan sonra Cezayir'e geçti. Bir yandan öğretmenlik yaparken, bir yandan da Büyük Kabiliye yöresinde jeomorfoloji araştırmalarına girişti. Ancak bir süre sonra çalışmalarını insani, iktisadi, toplumsal ve siyasal sorunlar üzerinde yoğunlaştırdı.

1954'te İbni Haldun'un yapıtıyla tanışması, O'nu Kuzey Afrika tarihiyle daha yakından ilgilenmeye yöneltti. Sömürgecilik karşıtı hareketlere katıldığı için 1955'te Cezayir'i terketmek zorunda kaldı. Bu dönemde sömürgeciliği çözümleyen bir çok inceleme yazısı kaleme aldı. 1960'ta A.Prenant ve A.Noushi ile birlikte, ilk kitabı olan **Cezayir'in Geçmişi ve Bugünü (L'Algérie Passé et Présent)**'nü yayımladı. Fransa'ya yerleşerek Sorbonne'da araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlayan Yves Lacoste, İktisadi ve Toplumsal Coğrafya, özellikle de azgelişmişlik sorunları üzerinde uzmanlaştı. **Azgelişmiş Ülkeler (Les Pays Sous Développés)** adlı yapıtı Türkçe dahil pek çok dilde yayımlandı. Üçüncü dünya ülkelerinin sorunlarına genel bir bakış niteliğindeki **Azgelişmişliğin Coğrafyası (Géographie du Sous-Développément)** ise onbeş yılda beş kez basıldı.

Yves Lacoste halen Paris VIII Üniversitesi'nde öğretim üyesi; 1976'dan beri de, bir coğrafya ve jeopolitik dergisi olan **Hérodote**'ın yayın yönetmenidir. Ayrıca her yıl yayımlanan **L'Etat du Monde** adlı iktisadi ve jeopolitik dünya yıllığının yayın kurulunda görevlidir.

Başlıca yapıtları: Les Pays Sous Développes - 1959 - (Azgelişmiş Ülkeler); Géographie du Sous-Développement - 1965 - (Azgelişmişliğin Coğrafyası); İbn Khaldoun, Naissance de L'Historie, Passé du Tiers - Monde - 1966 (İbni Haldun, Tarih Biliminin Doğuşu, Üçüncü Dünyanın Geçmişi); Le Géographie Ça Sert d'Abord a Faire La Guerre - 1976 - (Coğrafya Önce Savaş Etmeye Yarar); Unité et Diversité, üç cilt - 1980 - (Üçüncü Dünyanın Birliği ve Çeşitliliği); Géopolitiques Des Région Français, üç cilt - 1986 - (Fransa'nın Bölg Bölge Jeopolitiği); Questions De Géopolitique - 1988 - (Jeopolitik Sorunlar); Paysages Politiques - 1990 - (Siyasal Manzaralar).

YVES LACOSTE

SINIF AÇISINDAN AZGELİŞMİŞLİK

Çeviren:
Sevil AVCIOĞLU

Birinci baskı, YÖN Yayınları, İstanbul 1966
İkinci baskı, Göçebe Yayınları, İstanbul 1996

Yayına hazırlayandan
Siz sayın okuyucuya;

Şu an okumak üzere edindiğiniz bu kitap, ilk kez 30 yıl önce yayınlanmıştı. Göçebe yayınlarının bir çalışması olarak, ikinci kez yayınlıyoruz.
Niçin?
Biz okuduğumuz kitapları önce anlamaya çalışır, değerlendirir, geleceğe ne kadar ışık tutup tutamayacağını sorgularız. Yazar bugünü, on yıl, elli yıl, yüz yıl sonrasını görebiliyor mu, yazarın düşünceleri o kadar yıl sonra ne ifade eder diye düşünürüz.
Toplum bilimci Yves Lacoste'un 30 yıl önce ortaya koyduğu çıkarımların, bugün kanıtlandığını ve geçerliliğini koruduğunu görüyoruz. Bir çok "büyük" teorisyenin düşüncelerinin son 15 yılda iflas ettiği gözlenmektedir.
Yves Lacoste'un bu gerçekçi yaklaşımlarının Emperyalist-Kapitalist sistemin ömrü kadar ömrü olacağı düşüncesindeyiz. Diliyor ve umuyoruz ki, bu kitabın ömrü uzun olmasın!..
Kitabı otuz yıl önce çeviren Sevil (Yurdakul) Avcıoğlu'na bize yeniden yayınlama iznini verdiği için teşekkür ederiz.

Yaşar Selçuk

Araştırma Dizisi: 1

ISBN-975-8143-00-X
Sınıf Açısından Az Gelişmişlik
Yazarı: Yves Lacoste
Fransızcadan çeviren: Sevil Avcıoğlu
1.Baskı, Yön Yayınları, 1966
2.Baskı, Göçebe Yayınları, 1996
(Göçebe Yayınları Selçuk Kitabevi kurulu şudur)
Tasarım: Hakkı Şen
Kapak Resmi: Van Gogh
Matbaa, dizgi ve mücellit:
Ceylan Matbaacılık ve Ciltçilik
Tel: (0212) 517 00 81-82
Yayına hazırlayan: Yaşar Selçuk
Selçuk Kitabevi
Göçebe Yayınları, 1996
Adres: Bahariye Cad. No. 37/41 Kafkas Pasajı
81310 Kadıköy -İstanbul
Tel/Fax: (0216) 337 72 75

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ
9

ÖNSÖZ
15

1. TOPLUMSAL YAPILAR
17

2. BOZULAN GELENEKSEL YAPILAR
29

3. MİLLİ KAYNAŞMANIN ZAYIFLIĞI
41

4. AZGELİŞMİŞLİĞİN TEMELDEKİ NEDENİ
49

DİPNOTLAR
85

GİRİŞ

KALKINMANIN OLANAKSIZLIĞI ÜZERİNE

> "Burjuvazinin köleleştirdiği halkları uyutmak için kullandığı tüm içi boş kavramlar arasında en etkin ve tabi en zararlı olanı hiç şüphesiz 'kalkınma'dır"
> P.P.Rey (Les alliances de classes, 1973, Maspero, p.11)

İnsanlar kavramlarla düşünüyor ama çoğu zaman düşünmenin aracı olan kavramların içi boş ya da boşaltılmış olabiliyor. "Kalkınma" kavramı bu tür içi boş ve anlamsız kavramlardan biridir. Batı üstünlüğünün ortaya çıktığı dönem sonrasında, Avrupa-merkezli zihniyet ve "bakış açısı" düşünsel alana egemen oldu. Kavramlar orada üretiliyor, içerikleri de Batılılar tarafından yükleniyor. Dünyanın geri kalan bölgelerindeki insanlar da kendi realitelerine "Avrupa'dan bakar" duruma geldiler. Oysa "nereden bakıldığı önemlidir." Geri kalmışlık, azgelişmişlik, kalkınma gibi kavramlar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya atıldı. Ve "kalkınma" kavramı yeni-sömürgeciliğin etkin bir ideolojik aracı haline geldi. Sömürgeciliğin yeni adı artık "kalkınma"dır.

Azgelişmiş denilen yeni-sömürge statüsündeki ülkelerin egemen sınıfları ve "diplomalıları", kendi ülkelerinin de bir gün emperyalist ülkeler gibi olacağına inanıyorlar. Ya da inanıyor görünüyorlar. Elbette bu sonuncuların öznel niyetleri o kadar önemli değildir. Önemli olan kitlelerin neye inanıp

inanmadıklarıdır... Bu ülkelerin emekçi kitlelerine söylenen şudur: "Siz de ortalama bir Amerikalı kadar tüketir duruma geleceksiniz, bizim de atom bombamız olacak vb." Bunun gerçekleşmesi için egemen sınıfların kitlelerden tek bir beklentisi var: "birlik ve beraberliği bozmamaları..."

Kavram çifti diye birşey vardır ve o çifti oluşturan kavramlardan her biri tek başlarına mevcut değildir ve hiç bir anlam ifade etmezler. Örneğin zenginlik yoksulluk kavramları tek başlarına hiçbir şey ifade etmezler. Gelişmişlik-azgelişmişlik, kalkınmışlık-kalkınmamışlık kavramları da öyledir. Nitekim, yoksulluk zenginliğe göre vardır ya da zenginlik olmadan yoksulluk olmaz. Nasıl teba olmadan kral da olmazsa... Eğer birinin zenginliği başkasının yoksulluğundan ileri geliyorsa, söz konusu ilişkiler bütününü ortadan kaldırmadığınız sürece, her ikisi de yeniden üretilmeye devam edecektir. Dolayısıyla yoksullara "siz de bir gün zengin olacaksınız" demenin hiçbir anlamı yoktur. Toplumun hiyerarşik örgütlenmesi yanılsama yaratıyor ve yanılsamayı yeniden üretiyor. Piramide benzeyen bir yapılanma ve işleyiş geçerliyken, yanılsamayı sürdürmek kolaylaşıyor.

Kapitalist üretim tarzı kutuplaştırıcıdır ve süreç ilerledikçe bunu daha da derinleştiriyor. Retoriğin aksine, süreç ilerledikçe zenginlerle yoksullar, bir şeylere sahip olanlarla olmayanlar arasındaki gedik kapanacağına daha da açılıyor, aradaki uçurum daha da büyüyor. Bugün azgelişmiş denilen yeni-sömürge statüsündeki ülkelerle "uygar dünya" denilen emperyalist ülkeler arasındaki zenginlik farkı 1950'lerdekinden çok daha büyüktür. Oysa söylem bunun tam tersidir... Milli piyangodan ya da televizyon kanalının kader oyunlarından birşeyler kazanarak, zengin olmayı düşünen bir kitlenin bu beklentisi ne kadar saçmaysa, azgelişmişlerin de bir gün gelişmişler gibi olabilecekleri düşüncesi aynı derecede saçmadır. Çünkü, birilerinin daha fazla tüketmesi, başkalarının her seferinde daha

az tüketmesi durumunda olanaklıdır. Tebanın da "saray çevresi" kadar tüketip israf etmesi olanaksızdır. Ancak tebayı oluşturanlar az tükettikleri için saray çevresi lüks içinde yaşayabilir...

O halde yanılsama nasıl sürdürülebiliyor? Başka türlü söylenirse, yoksullar zenginleri, azgelişmişler "gelişmişleri" taklit etmekten, onları yakalama yarışından neden vazgeçmiyorlar. Kapitalist dünya sistemi nasıl hiyerarşikse, her bir azgelişmiş ülke de benzer bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla "proleter uluslar" değil, hiyerarşik sınıflı toplumlar sözkonusudur. Çıkarları emperyalizmle çelişen homojen birimler sözkonusu değil. Tam tersine, azgelişmiş denilen yeni-sömürge statüsündeki ülkelerde gelir ve servet dengesizliği "uygar" dünyadakinden çok daha büyüktür. (elbette batıdaki durum doğrudan emperyalist sömürüyle ilgilidir.) Azgelişmiş ülkelerdeki egemen sınıflar, emperyalist burjuvazinin "kendi" ülkelerindeki uzantılarıdırlar. Uluslararası sömürüden pay alıyorlar ve mevcut ilişkilerin devamında çıkarları vardır. Bu aşamada ideolojik meşrulaştırma araçları devreye sokuluyor. Bu ülkelerdeki egemen sınıflar bir yandan emperyalist burjuvazinin taşeronluğunu yaparken, bir yandan da yabancı düşmanlığına dayalı bir "milliyetçiliğe" aşırı vurgu yapıyorlar... Elbette "kalkınma" kavramı da önemli bir işlev görüyor. Kitlelere sürekli olarak, ülkelerinin "kalkındığı", "uygar dünyayı" yakalamakta olduğu mesajı veriliyor. Her şeye rağmen sözkonusu rejimler ancak emperyalizmin desteğiyle ayakta kalabiliyorlar.

Emperyalist burjuvazi "kredi" ve silahla işbirlikçi oligarşileri sürekli destekliyor. Bu ülkelerdeki orduların asıl işlevi de, klasik anlamda ülke savunması değildir. Polislik işlevine koşulmuşlardır, asıl "iç düşmana karşı" oluşturulmuş durumdadırlar. Asıl düşman emperyalizmdir. Ama bu ülkelerdeki egemen sınıfların emperyalist burjuvaziye karşı

olmaları beklenemez. Zaten bir sınıf ordusu, zorunlu olarak egemenlerin sınıf karakterini zorunlu olarak yansıtmak durumundadır.

Yanılsama yaratan bir şey de "bağımsız" devlet olmakla ilgilidir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde doğrudan sömürgecilik büyük ölçüde tasfiye edildi. "Bağımsızlığın", kalkınmanın önündeki engelleri kaldırdığı, zenginleri yakalama yolunun açıldığı izlenimi yaratıldı. Oysa siyasi bağımsızlık sanıldığı kadar önemli değildir. Bir ülkenin emperyalist sömürüden zarar görmesi için, doğrudan sömürge olması gerekmez. yarı-sömürge statüsündeki ülkeler de doğrudan sömürgelerdekine benzer bir sömürüye maruzdurlar. Doğrudan ve yarı-sömürgecilik döneminde oluşan sınıflar ve "aydınlar" sayesinde yeni-sömürgeciliğe uygun koşullar yaratılabildi. Doğrudan sömürgeciliğin yapı ve kurumları yerli unsurlara devredildi. Elbette bu ifadeden giderek, sömürge halklarının bağımsızlık ve özgürlük taleplerinin hiç bir etkinliği olmadığı anlamı çıkarılmamalıdır.

Yeni-sömürgecilik, emperyalist devletler için hem "ucuz ve zahmetsiz" hem de "karlı" bir egemenlik yolunu açtı. Bugün azgelişmiş ülkelerin beşeri ve doğal kaynakları, doğrudan sömürgecilik dönemindekinden daha yoğun olarak, yine "Batılılar" tarafından kullanılıyor. Elbette sorun kaynak transferinden ibaret değildir. B.M. uzmanlarının yaptıkları tahminlere göre, 1990 yılında yoksullardan zenginlere doğru yapılan kaynak transferi 500 milyar dolardır... Bize göre asıl yıkım kaynak transferinden çok, sosyo-ekonomik ve kültürel yapıların çarpıtılmasıdır. yeni-sömürgecilik sayesinde bir sürü harcamadan ve yerli halkların kendilerine dönük "düşmanlığından" da kurtuldular. Yerli egemen sınıflar, "ulusallık", "birlik ve beraberlik" adına, sömürgecilerden daha yoğun baskı uygulayabiliyorlar.

Ne ki, bu süreçte iktidarları sınırsız değildir. Kapitalist üretim, bir kutuba zenginliği yığarken, karşı kutupta her seferinde daha çok yoksulluk, açlık, işsizlik, marjinalleşme ve manevi yozlaşma " üretiyor". Böylesi bir dünyada, dünyanın "lanetlileri" için ayaklanmaktan başka bir seçenek yoktur. Bu yüzden emperyalistlerin dayattıkları, dayatmak istedikleri "yeni dünya düzeni"ne kitlelerin cevabı kaçınılmaz olarak başkaldırmaktır.

Batıyı taklit etmek hem olanaksızdır hem de arzulanır bir şey de olmamalıdır. Olanaksızdır, zira birilerinin yoksulluğu başkalarının zenginliğinden kaynaklanıyor. Eğer ortalama bir Amerikalı ortalama bir Etyopyalı'dan 600 kat fazla enerji kullanıyorsa, bu, sonuncunun aynı oranda tüketip, israf etmediği içindir. Gerekli de değildir zira, Batı uygarlığı dünyanın lanetlileri için soykırımlar, sömürü, ırkçılık, savaş ve kimliksizleştirmenin dışında bir anlam ifade etmiyor. Kar amacına yönelik olarak kaldıkça, üretici güçlerin geliştirilmesi sonuçta üretici güçlerin tahribi anlamına geliyor. Eşyanın onu üreten insandan daha değerli sayıldığı bir uygarlığın üretici güçleri geliştirmesine eleştirel bir gözle bakmak gerekiyor. Kaldı ki, bugün karşı karşıya olunan durum, üretici güçlerin tahribidir. En önemli üretici gücün insan olduğu ne yazık ki ekseri gözden kaçıyor. Bu gün tüm dünyada üretilen sinir ilaçlarının ve teskin edicilerin yarısının ABD'de tüketildiği hatırlanmalıdır...

Kapitalist üretim ilişkilerinin geçerli olduğu bir dünyada, "kalkınma" olanaksızdır. Zira bir kutupta daha çok zenginlik üretmenin koşulu, karşı kutupta daha çok yoksulluk ve sefalet üretmektir. Olanaksızlığın ikinci boyutu ekolojik sınırla ilgilidir. Dünya nüfusunun yaklaşık beşte dördünün "kalkınmadığı" koşullarda bile bir gezegen riski ortaya çıkmış bulunuyor. Ve, burjuva uygarlığı insanlığı toptan yokoluşa doğru sürüklüyor.

"İnsanlık" bindiği dalı kesmeye hızla devam ediyor... Böylesi koşullarda hala "kalkmma"dan sözetmek ne anlama geliyor?

Yüzyılın başında sosyalist teorisyenler, haklı olarak: "sosyalizm veya barbarlık" sloganını ortaya atmışlardı. Elbette bununla sosyalizmin bir olasılık olduğunu dile getirmişlerdi... Bugün, beşeri ve ekolojik plandaki kaygı verici gelişmeler karşısında, sloganın şu biçimde formüle edilmesi gerekiyor: "sosyalizm veya toptan yokoluş". Kitleleri oyalamak amacıyla oluşturulmuş anlamsız kavramlar teşhir edilmelidir. "Kalkınma" kavramı bunlardan biridir. Bize düşen, "kalkınmanın", bugünkü anlamda sözkonusu olmadığı bir uygarlık için mücadele etmektir. Aksi halde herşey için vakit geçmiş olacağa benziyor... İnsanlık toptan yok oluşa razı olabilir mi?

Fikret Başkaya
Yazılı Günler
Eylül-Ekim 1992

ÖNSÖZ

Batıda, "azgelişmiş ülkeler nasıl kalkınacak?" sorusu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sorulmaya başlamıştır. O tarihten beri bu konuda yüzlerce kitap yayınlanmıştır. Ama bu kitaplar, çok dar planda doğru sayılabilecek politika tedbirleri getirmekle beraber, genellikle, temel sorunları -bilerek ya da bilmeyerek- gizlemeye çalışmışlardır. Bu kitaplarda, emperyalizmin kalkınma üzerindeki kötü etkilerini bulamazsınız. Kalkınmayı hangi sınıfların engellediğini, Üçüncü Dünya'da kalkınmanın hangi sınıflara dayanılarak yapılabileceğini, yüzlerce kitapta boş yere ararsınız. Halbuki kalkınma -en geniş anlamıyla-, bir sosyal yapı değişikliği ve bunun yarattığı sosyal mücadele demektir.

Öte yandan Üçüncü Dünya'nın Batı toplumlarından farklı bir sosyal yapısı vardır. Batı emperyalizminin etkisi altında, bu toplumların evrimi de çok farklı olmuştur. Kalkınma davası, herşeyden önce, bu sosyal yapının evrimi içinde anlaşılmasına bağlıdır. Ne var ki, bu yönde ciddi tarihsel, sosyolojik ve

ekonomik çalışmalar henüz başlamaktadır. Yves Lacoste'un araştırması, bu yolda atılmış bir ilk adım sayılabilir.

Kalkınma davamızı aydınlatacak derinlemesine araştırmaları, Türk sosyologları, ekonomistleri ve tarihçileri yapacaklardır. Yves Lacoste'un çok genel planda kalan araştırması, bu temel sorun üzerine eğilmeye sevkederse, görevini yerine getirmiş olacaktır.

Doğan Avcıoğlu

1.
TOPLUMSAL YAPILAR

ÇOK ŞİDDETLİ TOPLUMSAL EŞİTSİZLİKLER

Azgelişmiş ülkelerin en başta gelen özelliği, küçük bir azınlığın zenginliği ile büyük çoğunluğun sefaleti arasındaki mevcut çelişmenin son derece önemli oluşudur. Bu şiddetli eşitsizlik, bütün azgelişmiş ülkelerde görülmektedir. Son onbeş yıl içinde bu ülkelerin pek azı, aşırı lüks ve aşırı fakirlik arasındaki uçurumu kaldırabilmişlerdir. Aşırı ayrıcalıklı bir azınlığın varlığı, bütün Üçüncü Dünya'nın özelliğidir.

Bununla beraber, bu temel olgu, çoğunlukla küçümsenmekte, ya da görmezlikten gelinmektedir. Halbuki azgelişmiş ülkelerin şehirlerinde daha ilk bakışta şu tezadı görmemeye imkan yoktur: Bir yanda korkunç bir sefaletin hüküm sürdüğü apaçık gözüken gecekondular, öte yanda Avrupa şehirlerinin "kibar" semtlerinin çarpıcı lüksünü ve konforunu aşan zengin mahalleleri.

Azgelişmiş ülkelerde, başka yerlere göre, zenginler daha zengin, fakirler ise daha fakirdir.

Reddedilmesi mümkün olmayan bu izlenimleri destekleyecek istatistikler bulmak bir çok halde güçtür. İleri ülkelerde bile ulusal gelirin dağılışının incelenmesi nazik bir konudur. Azgelişmiş ülkelerde ise, bu inceleme çeşitli engellerle karşılaşmaktadır: İstatistik yokluğu, esas itibariyle dolaylı vergilere dayanan ve gelirleri vergilendirmeyi ihmal eden bir vergi sistemi ve özellikle araştırma sonuçlarının yayınlanmasının iktidardaki rejimin rakiplerine güçlü deliller sağlaması korkusu. (1)

Az sayıda ülke için bilgi vardır. Bu ülkelerde ulusal gelirin dağılımındaki eşitsizliğin öteki ülkelerden daha şiddetli olduğu söylenemez. Nüfusun en mutlu % 20'sinin ulusal gelirden aldığı pay, Seylan'da (1950) %50, Hindistan'da %55 ve Porto Rico'da (1948) %56'dır. (2) Amerika Birleşik Devletleri'nde ise bu oran %44'tür. Fark büyüktür, fakat çok büyük de değildir. Zira en talihli % 20'nin gelirine dayandırılan araştırmalar azgelişmiş ülkelerde fazla bir anlam taşımaktan uzaktır. Bu ülkelerde son derece dar bir azınlık, gelirin büyük bir kısmını almaktadır. Orta sınıfların payı ise, çok azdır. Ancak bu küçük azınlık ele alınınca, azgelişmiş ülkelerde zenginliğin paylaşılmasının, Avrupa ve Amerika'dakinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Nüfusun en talihli %10'u Porto Rico'da ulusal gelirin %41'ini bölüşürken, Amerika Birleşik Devletleri'nde %27'yi paylaşmaktadır. Kolombiya'da nüfusun %2,6'sı ulusal gelirin %40'ını almaktadır. Senegal'de toplam nüfusun %2'sini oluşturan Avrupalıların ulusal gelirden payı %34'tür. Kamerun'da Avrupalılar nüfusun %0,5'i idiler. Fakat ulusal gelir payları %23'tür. Gabon'da dengesizlik daha da açıktır: Nüfusun %1'inden azı, ulusal gelirin %56'sına el koymaktadır. (3)

Ulusal gelirin büyük, çok büyük bir kısmının, az sayıda insanın elinde toplanmasının nedenleri çeşitlidir: Bu nedenlerin bazıları, gelişmiş ülkelerde de mevcuttur, ama daha az

çarpıcıdır. Öbürleri ise tamamen azgelişmişlik durumunun sonucudur.

Azgelişmiş ülkelerin modern ekonomi kesimi, gelişmiş ülkelerin en büyük şirketlerinin sahip bulunduklarından çok daha fazla yetkileri ellerinde tutan, çok güçlü tekellerin egemenliğindedir. Bu tekeller sadece, ihracata yönelmiş ürünlerin pazarlarını kontrol eden büyük uluslararası gruplara mensup yavru şirketlere ait değildir. İç pazara yönelmiş faaliyetler de (tüketim sanayii ve çok nadiren yatırım malları sanayii,, ithalatçılık), tekel durumunda bulunan firmaların elindedir. Bunun en ünlü örnekleri Hindistan'da Tata ve Birla, Brezilya'da ise Matarazzo grubudur.

TOPRAK MÜLKİYETİNİN DAĞILIŞI

Azgelişmiş ülkeleri niteleyen toplumsal eşitsizliklerin büyüklüğü, aynı zamanda, ekilen toprakların geniş bir kısmının, az sayıda büyük mülk sahiplerinin elinde bulunmasından ileri gelmektedir. Bu tarımsal sorun, en açık Güney Amerika'da görülmektedir: İşletmelerin yüzde 1.5'u, ekilen toprakların yüzde 65'ine sahiptir. Farklı etkenlikte toprak reformlarının gerçekleştirildiği Meksika, Bolivya ve Küba dışında, Güney Amerika'da toprak sahiplerinden yüzde 4'ünden azı, toprakların yüzde 50'den fazlasını elinde tutmaktadır. Venezuella'da işletmelerin yüzde 3'ü toprakların yüzde 74'üne, Brezilya ve Şili'de toprak sahiplerinden yüzde 2'si arazinin yüzde 50'sine, Ekvator'da yüzde 0.2, arazinin yüzde 33'üne, Kolombiya'da yüzde 0.9, toprağın yüzde 40'ından fazlasına sahiptir. (4) Bu büyük çiftlikler gerek İspanyol ve Portekiz sömürgeciliği sırasında (muzaffer askeri şeflere arazi dağıtımı), gerekse "bağımsızlık"tan sonra (general ve iş adamlarının araziye el koymaları) gerçekleşen fetihlerin ve gaspların sonucudur. Bunlar (latifundios) genellikle çok kötü işletilmektedir. Toprak

kısmen ve iyice ekstansif biçimde ekilmektedir. Ancak nadir durumlarda bol sayıda işçiye ihtiyaç duyulmaktadır. Böyle bir kötü işletme, hektar başına yüksek gelir sağlamaktan uzaktır. Ama binlerce hektar toprağa sahip olanların zenginliğini sağlamaya yeterlidir. Yıl içinde işgücüne daha fazla iş verecek biçimde, daha entansif bir işletme, çok fazla yatırımı gerektirecektir. İstisnai durumların dışında, fazla yatırım yapmak, büyük toprak sahiplerinin çıkarlarına uygun değildir. Çünkü pazarlar sınırlıdır. Bu yüzden, uzun aylar tarım işçileri işsiz kalırken ve küçük çiftçiler yeteri kadar topraktan yoksun iken, büyük araziler boş bırakılmaktadır. Brezilya'da, çiftçilerin yüzde 50'si ekilen toprağın yüzde 3.9'uyla yetinmek zorundadırlar.

Küçük çiftçilerin son derece muhtaç oldukları toprağa el koyan, fakat kötü işletilen bu latifundios, Akdeniz bölgesinde, Orta Doğu'da, Güney ve Doğu Afrika'da bulunmaktadır. Büyük çiftliklerin kaynağını, askeri fetihler, kollektif aşiret topraklarına el konulması ve ortakçının kullanma hakkına sahip olduğu feodal tipte mülklerin yolsuz biçimde kapitalist işletmelere çevrilmesi oluşturmaktadır. Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, köy nüfusunun çok büyük çoğunluğu Afrikalıdır, ama bunlar toprakların Transvaal'de yüzde 3.7'sine, Orange'da yüzde 0.5'ine sahiptirler. Irk ayrımı politikası, nüfusun yüzde 65'i olan bütün Afrikalıların, Beyazların beğenmediği en kötü topraklarda toplanmasına yönelmiştir. Bu kötü topraklar, toplam arazinin yüzde 13'ünden ibarettir.

Güney Asya'da ve Uzak Doğu'da, Latin Amerika tipi muazzam çiftliklere raslanmaktadır. Ama oralarda da tarımsal sorunlar daha az ciddi değildir. Ekilen toprakların önemli bir kısmı büyük mülk sahiplerinin elindedir. Bunlar topraklarını gündelikçiler ve ürünün büyük kısmını mülk sahibine vermek durumunda bırakılan ortakçılar eliyle işletmektedirler. Arazinin az sayıda elde toplanması, köylülerin artan borçları dolayısıyla

topraklarını satmak zorunda kalmaları yüzünden, giderek hızlanmaktadır. 1918'de Filipinler'de, çiftliklerin yüzde 78'i sahipleri tarafından işletilmekteydi. 1948'de bu oran yüzde 52'ye düşmüştü. 1930'da Birmanya'da arazinin yüzde 19'u, onu bizzat işletmeyen mülk sahiplerinin ve yüzde 6'sı tefecilerin elindeydi. 1937'de bu iki grup toprakların yüzde 50 ve yüzde 25'ini kontrol ediyordu. 1954'te topraktan uzakta yaşayan mülk sahiplerinin toprakları, ekilen arazinin yüzde 60'ına ulaşmaktaydı. (5)

ORTAKÇILIK

Üçüncü Dünya'mn çok büyük bir kısmında, bir azınlığın zenginliği ile kütlelerin sefaletinin başka bir nedeni, ortakçıların emeklerinin ürünleri üzerinden arazi sahiplerinin önemli bir pay alışıdır. Tarım kesiminde nüfus fazlası, ortakçılık ve yarıcılığa talip adayların sayısını çok arttırdığından, mülk sahibi, ürünün büyük kısmına kolayca el koyabilmektedir. İşletmenin sermayesine en küçük bir katkıda bulunmadan, mülk sahibi, Tayland'da ürünün yüzde 55'ini, Hindistan ve Pakistan'ın bazı bölgelerinde ise yüzde 60'ını almaktadır. Müslüman ülkelerde "Hamsa" kuralınca (Hamsa= 5) ortakçıya ürünün beşte biri gitmektedir. Mülk sahibi ürünün beşte dördüne, geleneklerin onu yükümlü kıldığı görevleri yerine getirmeden el koymaktadır. Mülk sahibine karşı kişisel bağımlılık durumunda bulunmasından dolayı, köylülerin daha ağır koşullar altına düştükleri de görülmektedir. Şimdilik "yarı feodal" diyebileceğimiz bu toplumsal ilişkiler, azgelişmiş ülkelerin çoğunda mevcuttur. Buralarda, gelişmiş ülkelerde çoktan kaybolmuş üretim ilişkileri sürüp gitmektedir. İşçi/patron arasındaki ekonomik nitelikteki ilişkiler, emekçiyi toprak ve sermaye sahibine bağlayan kişisel bağımlılık ilişkileriyle birleşmekte, ya da onun yerini almaktadır: Metbu-tabi durumu, himaye, miras yoluyla geçen borçlar sayesinde bağlama ve son

zamanlarda teorik olarak kaldırılan köleciliğin bir çok ülkede hala etkisini sürdürmesi gibi. Köylü, karşılığında ücret ödenmeyen bir sürü kişisel hizmeti yapmak ve haftanın bir çok günü, mülk sahiplerinin ya da otoritelerin emrinde bulunmak zorundadır. (6)

Bununla beraber belirtmek gerekir ki, bir çok durumda toplumsal ilişkiler, yanızca sömüren/sömürülen ilişkilerinden ibaret değildir. Gerçek daha karmaşıktır ve mülk sahibi, ataerkil (paternalist) bir rol oynamaktadır: İtaatkar olmak şartıyla, köylü, sefaleti içinde bir ölçüde güvenlik bulmaktadır. Patron, köylüyü öteki güç sahiplerinin müdahalelerinden korur, borç para verir ve arazisi üzerinde bir iki parça toprağı işlemesine müsaade eder. Fakat işlediği toprağın her an geri alınabilmesi, toprak üzerindeki hakkının pamuk ipliğine bağlı bulunuşu, onu, efendi durumunda bulunan mülk sahibine tamamen bağımlı kılar. Bir çok yerde, büyük toprak sahibi, aynı zamanda tüccardır ve ortakçının kişisel satışlarıyla alımlarını denetim altında bulundurur. Yerel yönetim sorumlulukları ile ekonomik gücün sık sık birbirine karışması da, köylülerin haklarını daha da sınırlandırır. Teorik olarak kaldırılmış bulunan bu geleneksel bağımlılık biçimleri, tefecilik bağları ile güçlenmektedir.

TEFECİLİK

Tefecilik, ayrıcalıklı bir azınlığa, emekçilerin kazançlarının büyük kısmına el koyma imkanını veren güçlü bir araçtır. Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğunda, faiz hadleri korkunçtur. Güney Doğu Asya'da faiz oranı yüzde 200 ila 300'ü bulur. Verimin düşüklüğü, iklim şartlarının istikrarsızlığı, uzun işsizlik dönemleri, ürünlerin alınır alınmaz satılması, ticari sistemin bozuklukları, geleneksel karşılıklı yükümlülükler için (bayram, evlilik) yapılan giderler, köylüleri borçlanmaya zorlamaktadır. Bu durum onları düzelmez biçimde, tamamen alacaklıya bağlı

kılmaktadır. Bir çok ülkede yapılan anketler, köylü ailelerin ortalama borç miktarlarının son zamanlarda büyük ölçüde arttığını göstermektedir. Örneğin Tayland'da (para değerindeki düşmeler gözönünde bulundurulmak şartıyla) köylü ailesinin ortalama borcu, 1900 yıllarında 193 Bath iken, 1934'te 223 ve 1953'te, 421 olmuştur. (7) Tarımsal hayata paranın girişi tefeciliği arttırmış ve borca karşılık kulluğu yaygınlaştırmıştır. Hem de, bir çok ülkede geleneksel bağımlılık ilişkilerinin hukuk planında kaldırıldığı bir dönemde...

Şehirlerde, emekçilerin bağımlılığı şüphesiz daha azdır. Köyden şehire akın, öteki nedenlerin yanı sıra, görece bir kurtuluş isteğiyle de açıklanabilir. Fakat işsiz kütle ile iş sayısının azlığı arasındaki ölçüsüzlük, işçi haklarını çok azaltmakta ve bütün yetkileri kendisinde toplayan patrona boyun eğişi arttırmaktadır. Hakların her türlü yoldan çiğnenmesi mümkündür.

Öte yandan, varlıklıların yetkileri din temsilcilerinin çokluk onlara sağladıkları destek ve genel eğitimsizlik yüzünden de böyük ölçüde artmaktadır. Tevekkül ve kadere rıza vaazları dinleyen cahil insan, haklarının farkında değildir, yetkilerini aşan patronun ve despot şefin emrindedir. Dürüstlükten uzak tefeciler, tüccarlar ve rüşvetçi memurların pençesindedir. Bunun içindir ki, ayrıcalıklılar, eğitim olanaklarının artışına karşı koyarlar.

Böyle ayrıcalıklı sosyal kategoriler, gelişmiş ülkelerdeki egemen sınıflarınkine kıyasla çok aşırı yetkilere sahiptirler ve son derece güçlü bir durumda bulunmaktadırlar. Üçüncü Dünya ülkelerinin hepsinde, bu ölçüde güçlü azınlıkların varlığı, daha sonra inceleyeceğimiz karmaşık bir tarihsel gelişmenin sonucudur. Şimdiden söylemek gerekir ki, yarı feodal tipte ayrıcalıkları elinde tutan bu azınlık, aynı zamanda çok daha çok daha gelişmiş organizasyon biçimleriyle iyice kaynaşmıştır. Nitekim köle sahibi ve feodal şef olan bazı Orta Doğu sultanları,

petrol şirketlerinden aldıkları "royalty"lerle geleneksel güçlerini çok büyük ölçüde arttırmışlardır. Üçüncü Dünyanın bir çok kısmında, temel üretim ilişkisi, kapitalist tiptedir, fakat bu, sermaye sahiplerinin yararına olarak, prekapitalist üretim ilişkileriyle birleştirilmiştir.

Bütün azgelişmiş ülkelerde raslanan (son zamanlarda görülen istisnai durumların dışında) bu ayrıcalıklılar azınlığı, Üçüncü Dünya halklarının kurbanı oldukları ölçüsüz sömürüden yararlananların sadece bir kısmıdır. Büyük toprak sahiplerine, tüccarlara, varlıklı bürokratlara, ülkede yaşayan yerli/yabancı tefecilere; büyük uluslararası şirketleri, ticaret şirketlerini, düşük fiyatlı temel ürünler ile mamul eşya ticaretinden kar sağlayan büyük bankaları eklemek gerekir. Bu yabancı şirketler, ancak ülkede yaşayan ayrıcalıklıların desteği ile ekonomi üzerindeki egemenliklerini sürdürebilmektedirler. Yerli ayrıcalıklılar da büyük yabancı kapitalist firmaların aracılığı olmasa, durumlarını sürdüremezler ve zenginleşemezler. Bazı çatışmalara ve çelişmelere rağmen, yerli ayrıcalıklılar ile yabancıların işbirliği temel bir durumdur.

SİYASİ İKTİDAR

Azgelişmiş ülkelerin bir çoğunda, büyük toprak sahipleri ve büyük tüccarlar oligarşisi, siyasi iktidarı her kademesinde kontrol etmektedir ve onu, sonuçlarına aldırmaksızın kendi yararına kullanmaktadır. Üçüncü Dünya içinde demokratik rejimler çok azdır. Oligarşik hükümetler, teokratik iktidarlar, az çok dar sosyal temelli diktatörlükler, sözde demokrasiler, halen çoğunluktadır. Bir çok azgelişmiş ülkede yönetim, rüşvete açıktır. Yolsuzluk, bir kurum haline gelecek kadar geneldir. J. Cheverny, bu durum, "kamu görevleri hiyerarşisini bozar, öncelikleri alt üst eder, yapıcı faaliyetlerin değerini düşürür, her girişimi önler, cesareti kırar, çalışmayı gülünçleştirir, ama aynı

zamanda iktidarın avantajlarından yararlanmak isteyen seçkinlerin varlık nedenini oluşturur" demektedir. (8) "Yapısal gibi" olan bu yolsuzluk, "seçkinler"i tarafından satılan ülkenin çıkarları aleyhine avantajlarını sürdürmek için, yabancı şirketlerin başvurdukları en güçlü araçtır.

Ayrıcalıklı azınlıkların sahip oldukları bu aşırı yetkiler, özellikle son yıllarda, gittikçe artan bir siyasi gerginlik yaratmaktadır. Gerginlik sık sık görülen ayaklanmalarla ortaya çıkmaktadır. Son yirmi yıldır ciddi köy ve şehir ayaklanmaları ve hatta büyük çapta iç savaşlar tanımayan azgelişmiş ülke yok gibidir. Ayrıcalıklı azınlıkların üzerlerine çöken bu tehdit, onları geniş bir polis ve asker gücü kurmaya itmektedir. Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğunun bütçelerinde, askeri harcamaların genişliğini bu durum açıklamaktadır. Arjantin ve Brezilya'da bütçenin dörtte biri, dünyanın "nazik nokta"larında bulunan ülkelerde daha fazlası, askeri giderlere gitmektedir. Okul, hastahane, fabrika ve atölye inşası söz konusu olunca, elde para kalmamaktadır.

Sömürgeci olsun, yerli olsun, ya da ikisi bir arada bulunsun, ayrıcalıklı azınlığın baskı ve sömürmesi ve bundan kurtulmak için halkların giriştiği çabalar, iç çatışmaların çoğalmasına yol açmakta ve Üçüncü Dünya, şiddet ve karışıklıkların merkezi haline gelmektedir. Sömürge ülkelerin siyasi bağımsızlıklarını sağlayan mücadeleler -ki genellikle Avrupalı ayrıcalıklıların yerine yerlilerinin geçmesini sağlamıştır-, bu genel olayın ancak bir parçasıdır. Bu kaçınılmaz çatışmalar ekonomik bakımdan da çok kötü sonuçlar vermektedir. Pek az rastlanan istisnaların dışında, savaştan zarar gören azgelişmiş ülkeler yaralarını çok yavaş sarmaktadırlar. Savaştan çıkan gelişmiş ülkeler ise, hızla kalkınmışlardır.

Azgelişmiş ülkelerde, bu ayrıcalıklı azınlıkların varlığı, demek ki bir dizi kötü sonuç üretmektedir: Eğitim politikasının frenlenmesi, toprağın kötü kullanılışı, askeri giderler, şiddet ve

karışıklığın yarattığı tahribat gibi.. Ayrıcalıklılar, halkın emeğinin ürününden büyük kısmını almaktadırlar. Fakat bu zorunlu tasarruf, ülkede yatırılmak yerine, ya dış ülkelerde plase edilmekte, ya da zararlı ekonomik spekülasyonlarda kullanılmakta, israf olunmakta ve gömülmektedir: Güney Amerika'nın zengin sınıfları, böylece Avrupa ve Kuzey Amerika bankalarında 14 milyar dolar biriktirmişlerdir.(9) Gerçekten, yatırım eğilimi zayıftır. Halkın esasen düşük olan gelirlerine, çeşitli yollardan el konulması, satın alma gücünü azaltmakta ve onu ilgi çekici bir pazar olmaktan çıkartmaktadır. Üçüncü Dünya halklarının ölçüsüz bir sömürünün kurbanı oluşu, sefaletlerinin ve ekonomik durgunluklarının temel nedenlerinden biridir.

ORTA SINIFLAR

Toplumsal eşitsizliklerin büyüklüğü, azgelişmiş ülkelerin toplumsal yapılarının temel bir özelliğini büyük ölçüde belirlemektedir: Orta sınıfların zayıflığı ve hatta yokluğu. Bu önemli olay daha sonra incelenecektir, fakat gelişmiş ülkelerin politik, sosyal ve ekonomik evriminde yüzyıllar boyu burjuvazinin oynadığı rol düşünülürse, bu toplumsal boşluğun ciddi sonuçlar yarattığı şimdiden söylenebilir. Halen orta sınıflar adı verilen çeşitli kategoriler, gelişmiş ülkeler toplumlarının gittikçe artan bir kısmını oluşturmakta ve bu toplumların dinamizmine önemli katkıda bulunmaktadırlar.

Halen azgelişmiş olan ülkelerde, bu boşluk, Ortaçağdan beri Avrupanın izlediğinden çok farklı bir tarihsel evrimin sonucu olarak ortaya çıkan çok eski bir olgudur. Ayrıca sömürgecilik çağından beri, "sömürgeler"de geçici olarak yaşayan yabancı girişimciler, memur ve tüccarlar, orta sınıfların oluşumunu frenlemiştir. Nihayet ayrıcalıklı azınlığa mensup olanların gelirleriyle halkın büyük çoğunluğunun gelirleri arasındaki

mesafe o kadar büyüktür ki, alt sınıftan üst sınıfa zamanla geçmek çok güç olmaktadır. Aracılar görece çok azdır ve toplumsal akıcılık son derece sınırlıdır.

Orta sınıfın yokluğu, kırsal bölgelerde daha belirgindir. Yaşama şartlarının giderek kötüleşmesi ve şehre akın, bunu daha belirli kılmaktadır. Bazı Üçüncü Dünya ülkelerinin büyük şehirlerinde, orta sınıflar, idari faaliyetler ve öteki nedenler sayesinde yavaş yavaş oluşmaktadır. Memurlara, ticarethanelerin ve sanayi girişimlerinin orta kadroları ile serbest meslek sahipleri eklenmektedir. Sayıca az da olsalar, bu orta sınıflar, Üçüncü Dünya büyük şehirlerinin bazı mahallelerini, gelişmiş ülke şehirlerinin sağladıkları ortama biraz yaklaştırmaktadır. Daha adil ve dürüst bir politika izlenmesi ve ekonomik ve sosyal kalkınma çabasına girişilmesi talepleri, en açık biçimde bu orta toplumsal kategorilerde gözükmektedir. Köylü hareketlerine çoğunlukla daha az rastlanmakta ve bunlar daha sessiz geçmektedir. Fakat başarıya ulaştıkları takdirde köylü hareketleri, çok daha köklü değişikliklere yol açmaktadır. Gerçekten ekonomik ve toplumsal şartlar, bu ülkelerde orta sınıfların büyük bir kısmını, en ayrıcalıklı azınlığın başvurduğu sömürme yöntemlerine benzer davranışlara itmektedir. Memur, yetki tecavüzü ve "bahşiş"in çekiciliğine pek ender direnebilmektedir. Ustabaşı ve servis şefi, yeni bir çalışanın işe alınmasında verilen "hediye"yi memnunlukla kabullenebilmektedir. Bununla birlikte, azgelişmiş ülkelerin çoğunda öğrencilerin oynadıkları özel rol belirtilmelidir: Gençlikleri ve kültürleri, onları cömert düşüncelerini gürültülü gösterilerle ifade etmeye itmektedir. Polis, aileleri genellikle ayrıcalıklı azınlığa mensup bulunduklarından, öğrencilere karşı, halk hareketlerine karşı yaptığından çok daha az sert davranmaktadır.

2.
BOZULAN GELENEKSEL YAPILAR

BATILI VE DOĞULU ZİHNİYET

Azgelişmiş ülkelerin çoğu, uzun süredir Avrupa ile temastadır. Büyük devletler oralarda, teknisyenleri ve sermayeleri sayesinde, yollar, demiryolları yapmışlar, modern tarım işletmeleri, sanayi girişimleri ve bazan göz doldurucu şehirler kurmuşlardır. Bu temasın eskiliğine ve başlangıçta gelişmiş bölgelerin kalkınmasını sağlayanlara teknik bakımdan benzer üretim araçlarının varlığına rağmen, Üçüncü Dünya ülkeleri hala bir çok konuda geçmişi hatırlatan bir durumda bulunmaktadırlar: Nüfusun büyük bir kısmı, modern hayatın dışında yaşamaktadır. Bu çelişki, Avrupa genişlemesinin (nüfuzunun) uygarlık götürücü rolüne olan yaygın inancı düzeltmeyi gerektirmektedir. Bazılarına göre, Avrupa genişlemesi, gittiği yerlerin ancak sosyal ve ekonomik ilerlemesini sağlayabilirdi. Ama başarısızlık çok açık olduğundan, doyurucu açıklamalar bulmak gerekmiştir. Denizaşırı ülkeler halklarında uzun süre, sadece onları

Avrupalılardan ayıran etnik özellikler görüldüğünden ve bu halklar, henüz modern uygarlık üniformasını giymemiş kültürlere bağlı kaldıklarından (fakat kısmen), bir çok yazar, özellikle sosyologlar, şu tezi geliştirdiler: (10) Azgelişmiş ülkelerde Avrupalıların ektikleri gelişme tohumları, normal olarak getirmesi gereken meyvaları vermediyse, bunun nedeni, yerli toplumların modern hayatla kaynaşmayı istemeyişleridir.

Bu, Batı ve Doğu zihniyetleri arasında temel ve değişmez bir ayrılık olduğu tezidir. Kipling, bu tezi kısa ve çarpıcı bir formülle belirtmiştir: "Batı, Batıdır. Doğu da Doğudur ve bunlar hiç bir zaman buluşmayacaklardır."

İSLAMİYETİ SUÇLAMA

Etnolog Bayan Tillon da şunları yazmaktadır: Bazı ilkel uygarlıklar ile bizimki arasında o kadar ciddi ayrılıklar var ki, o uygarlıkların insanlarına elimizdeki bütün imkanları sağlasak, yine de bizim sistemlerimize yüz çevirmekte devam edebileceklerdir.(11) Bu sözde red, ya Avrupalı olmayan halkların zihniyetinin Batı kalkınma biçimleriyle uzlaşmazlığına (özellikle İslamiyet suçlanmaktadır), ya da geleneksel sosyal yapıların, modern uygarlığa halkların kütle halinde katılmasını engelleyecek kadar güçlü ve bütünsel oluşuna dayandırılmaktadır.

Evrensellik iddiasındaki bu tezler, genellikle kuşkulu kanıtlara ve yargılamalara dayanmaktadırlar. Geçmişte büyük bir gelişme gösteren ve etnik özellikleri öteki Avrupa ulusları ile aynı olan Portekiz, İspanya ve Güney İtalya gibi azgelişmiş ülkelerin durumunda, sefaletin, kültür uyuşmazlığından doğduğu nasıl ileri sürülebilecektir? İslamiyette ve öteki Avrupa dışı dinlerde, ekonomik dinamizme pek uygun düşmeyen kurallar bulmak kolaydır.(12) Ama durgunluğu yaratan neden bu mudur? Yoksa bu, daha çok durgunluğun sonucu mudur?

Onbirinci yüzyıla kadar, Arap uygarlığı gelişme içinde olduğu sürece, İslamiyet ilerlemeye ideolojik destek sağlamıştır. Fakat karmaşık nedenlerle duraklama başlayınca, ilerlemeyi özendiren kurallar yavaş yavaş unutulmuş ve onun yerini kaderci tavsiyeler almıştır.

Ve nihayet Üçüncü Dünya halkları, sanayi uygarlığının "nimetlerini" gerçekten red mi etmişlerdir? Bu tahrif edilmiş iddia, olayların tarihsel gerçeği gözönünde tutulunca çökmektedir. Bu halklara doğru, bütün iyilikleriyle birlikte uygarlık mı gitmiştir? Zorla kabul ettirilen bu "uygarlık", bir çok durumda hemen baskı, vergi, toprakların yağması v.s. biçiminde kendisini göstermiştir. O halde halklarının direnmesine nasıl şaşılabilir? Sanayi kapitalizminin başlıca gelişme biçimi olan sömürgecilik, bu geleneksel halkların modern ve dengeli bir topluma ve ekonomiye geçişini önleyecek bütün şartları özellikle bir araya getirmiştir. Yetersiz istihdam durumunda bulunan bazı halkların çalışmayı reddettikleri ve zorla çalıştırıldıkları örnek verilebilir. Fakat bu, aslında, modern hayatın reddedildiğini gösteren bir delil değildir. Bir çok durumda, kazançlara tefecinin el koyması, bu insanları, kendilerine en küçük kazanç getirmeyen ek işlerden kaçınmaya yöneltmiştir.

Grubun bütün bir yıl beslenmesi için zorunlu olan büyük tarım faaliyeti dönemlerinde de, halklar, geçici işleri yapmayı reddetmektedirler. Afrika'nın bazı bölgelerinde, inşasını müthiş bir açlığın izlediği "yol yapım yılı" hatırlanır. Çünkü zorla çalıştırılan işgücü, gerekli tarım çalışmalarını zamanında yapamamıştır. Üçüncü Dünya halklarının sanayi uygarlığının nimetlerini reddettiklerini ileri sürmek, biraz da kasıtlı olarak, gerçek sorunun terimlerini değiştirmek değil midir? Gerçek sorun, neden bu nimetlerin onlardan uzak tutulduğudur.

Geleneksel sosyal yapıların gücü, halkların "modern uygarlık"a kaynaşmayışından ve böylece azgelişmiş kalışından

sorumlu tutulabilir mi? Bu faraziye, ilk önce bazı Güney Amerika ülkelerinin verdikleri örnekle çökmektedir. Özellikle Brezilya ve Arjantin'de, az nüfuzlu geleneksel toplumlar, yüzyıllarca önce yokedilmiş ve onların yerlerini sömürge tipi yapılar almıştır. Bu yapılar, görece eskiliklerine rağmen, hiç bir şekilde geleneksel sayılamaz: Bunlar, bir kapalı ekonomiye göre değil, esas itibariyle kıt'a ve dünya çapında bir değişim ekonomisine tabi olarak biçimlenmiş büyük çiftliklerdir. Güney Amerika'nın bu bölgelerinde, ekonomik durgunluk ve sefalet, Üçüncü Dünyanın geri kalan yerlerindekine çok yakın olmakla birlikte, bu geleneksel toplumların tutucu güçlerine atfedilemez; çünkü ortada geleneksel toplum yoktur.

Öteki azgelişmiş ülkelerde de, sefalet ve işsizliği halkın iç bütünlüğü bulunan geleneksel yapılarla entegre oluşuyla açıklamak güçtür. Bir yandan halkın büyük çoğunluğu, modern ekonomiden (ihracat malları üretimi, ithal malları alımı) kopuk değildir. Öte yandan geleneksel yapılar, sağlam olmaktan çok uzaktır. Bu yapılar, derinlemesine bozulmuş ve parçalanmıştır.

GELENEKSEL YAPI NEDİR?

İlk önce "geleneksel yapılar" deyiminden ne anlamak gerekmektedir? Avrupa genişlemesinden önce, bugün azgelişmiş olan ülkeler, büyük çeşitliliklerine rağmen, çok önemli iki ortak özelliğe sahipti: Bir yandan, nüfusun büyük çoğunluğu fiilen kapalı ekonomide bulunmaktaydı, değişimler son derece sınırlıydı. Öte yandan, nüfus çoğunluğu köy, ya da aşiret toplulukları çerçevesinde yaşamaktaydı. Bu topluluklar, yarı-feodal tipte iktidarlara az çok tabi idi. Köy toplulukları üzerinde bir aristokrasinin bulunması, geçmişte Batı Avrupa'da görülenden çok farklıydı.

Büyük devletlerin kendileri için organize ettikleri ekonomik sistemin genişlemesi, bu geleneksel sosyal ve ekonomik

yapıların giderek parçalanmasına yol açmıştır. Bu gerilemeyi, sadece sömürge halkları aleyhine yapılan yağmaların sonucu olarak görmek, abartılı bir bakış olur. Şüphesiz başvurulan yöntemler, çoğunlukla insanlık dışıdır (köle akınları, topraklardan kovma, sınırlamalar), fakat geleneksel toplumları şiddetle bozma ve yoketme biçimleri, çarpıcılıklarına rağmen, ne en önemli, ne de en yaygın olanlardır. Geleneksel sistemin çözülmesi, herhangi bir askeri müdahale olmadan da gerçekleştirilebilmiştir (bazı Orta Doğu ülkeleri). Para ekonomisinin ithali, çok daha önemli etkiler yapmıştır. Verginin parayla ödenmesi yükümlülüğü, halkı hayat şartlarını değiştirmeye ve kapalı ekonomiden çıkmaya zorlayan en güçlü araç olmuştur. Kapitalist tipte toplumsal ilişkilerin kurulması ve esas itibariyle toplumcu ilişkilerin ve farklı mülkiyet kavramlarının hakim olduğu (kollektif haklar, örf ve adet himayesinde intifa (yararlanma) hakkının istikrarlılığı, kısmi ve ek hakların yer alması gibi) toplumlarda Roma hukukuna dayanan hukuki mülkiyet anlayışının uygulanması, önemli sonuçlar doğurmuştur.

Geleneksel sistemi yokeden bu faktörler, her köy ve aşiret topluluğu içinde sistem otarşik ve iç bağları olan bir bütün oluşturduğundan, çok daha etkili olmuştur. Sistemin unsurlarından bazılarının tahribi, bütünün parçalanmasına yolaçmıştır.

Önce, yaşama biçimleri çökmüştür. O tarihe kadar, kapalı ekonomide yaşayan insan hücrelerinin her biri için, üretim olsun, tüketim olsun, bütün faaliyetler coğrafi çevrenin şartlarına sıkı sıkıya uygun biçimde düzenlenmiş, kutuplaşmış, şartlanmıştı ve grubun bütün ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Özelliği doğal çevre ve insan grubunun ilişkisinden gelen bu tutarlı ünite, karmaşık dengeler bütünüyle belirlenmekteydi.

Bu insan topluluklarının ticari ürünler ekimine yönelmeye, vergi ödemeye ve yabancı mallar almaya zorlanması, yaşama

biçimlerini bozmuş ve doğal çevre ile insan grupları arasında kurulan dengeleri kırmıştır (aşırı açmalarla orman ve toprakların tahribi, nadas süresinin azaltılması gibi). Bundan başka köy ya da aşiret hücresinin içinde, üretim faaliyetleriyle tüketim biçimleri ve ihtiyaçlarla kaynaklar arasında mevcut dengeler de bozulmuştur. Ekonominin ticarete açılması, özellikle, grubu iyi ve kötü yılların etkilerine karşı koruyan tedbirlerin zayıflamasına yolaçmıştır. Tüccarın ve tahsildarın gelişi, ihtiyatların azalmasına, ambarların ve küplerin boşalmasına sebebiyet vermiş ve kötü yılların iyi yılların ürün fazlasıyla karşılanması imkanından grubu yoksun bırakmıştır.

Geleneksel organizasyonun parçalanması, mahalli küçük sanatların tahribine, gıda maddeleri ekiminin görece azalmasına, göreneksel dayanışmaların kaybolmasına ve kollektif üretim biçimlerinin çökmesine yol açmıştır. Bu çeşitli bozulmalar, grubu gittikçe daha fazla bağımlı kılmış ve onun doğa ile insanlardan gelen tehlikelere ve güçlüklere, teknik bakımdan yetersizlik dolayısıyle, karşı koyma gücünü azaltmıştır.

Bundan başka, iç tutarlılığın bozulması -ki aslında grubun tek gücü buydu- yüzünden zaten zayıflayan gruplar, ürünlerinin eskisinden çok daha fazla bir kısmını verme durumunda bırakılmışlardır. Gerçekten, birçok ülkede köy ve aşiret toplulukları üstünde yer alan iktidarlar, üretim araçlarına sahip değildiler. Sultanlar ve asiller, en geniş haklarla donatılmış olmakla beraber, aslında ancak vergi alma hakkını ellerinde tutmaktaydılar. Modern ekonominin yayılması ile toplumcu yapılar geniş ölçüde zayıflamış, fakat ayrıcalıklıların yetkileri ise artmıştır. Birçok halde ayrıcalıklılar üretim araçlarını ele geçirmişler, yüksek ve kısmi haklarını tam ve gerçek haklara çevirmişlerdir: Belli bir araziden hükümdar adına sadece vergi alma hakkına sahip olanlar, yeni politik rejimden ve monarşik iktidarın çöküşünden yararlanarak, arazinin tam mülkiyetini ele geçirmişlerdir ve eski mükellefleri ortakçı ve gündelikçi haline

getirmişlerdir. Örneğin Hindistan'da Zamindarlar (mültezimler), yerli müttefiklerle çevrilmeyi arzulayan İngilizlere, vergi almakla görevli bulundukları bölgelerin mülkiyetini kabul ettirmeyi başarmışlardır. Şeflerin ve eşrafın yarı-feodal yetkileri, sömürgeciliğe getirdikleri desteğin mükafatı olarak çoğunlukla kuvvetlenmiştir. Köy ya da aşiret topluluklarının yapısında bulunan nisbi eşitlik yerini, sömürgecinin temsilcileri olan eşrafın ve giderek köylünün mallarını ele geçiren tefecinin yararına, çeşitli kapıkulu biçimlerine bırakmıştır. Evvelce birçok halde eşrafın gücü, sahip olduğu para miktarından çok, emrindeki insanların (köle, hizmetçi, serf, metbu, himaye edilenler) sayısı ile ölçülürdü. Bağımlıları efendiye bağlayan bu kişisel ilişkilere, efendi, mali ilişkileri de ilave etmiştir.

Kollektif ya da toplumcu yapıların egemenliği ile belirlenen geleneksel sosyal sistem, görünüşlere rağmen, yerini yeni bir topluma bırakmıştır. Sistem, bir azınlığın yetkilerinin büyük ölçüde artışıyla nitelenebilir. Azınlık, kendini yeni haklarla donatmış, toprağın büyük kısmına el koymuş ve suç ortaklığı yaptığı sömürgecilerin gidişinden sonra, onların yetkilerinin mirasçısı olmuştur.

Üçüncü Dünya nüfusunun büyük çoğunluğu büyük çoğunluğu ile karşı karşıya kaldığı mülkünü yitirme durumunun temeli, çoğunlukla politik ve askeri şiddette bulunmaz. Asıl neden, teknik bakımdan geri ve bağımlı toplumlara kapitalist ilişkilerin sert uygulanmasındaki şiddette aranmalıdır. Bununla beraber, az gelişmiş ülkelerin çoğunda hüküm süren savaşlar ve karışıklıklar, geleneksel yapıların parçalanmasını en aşırı ölçülere götürmektedir. Örneğin, Cezayir savaşında, özellikle uygulanan nüfusu belli yerlerde toplama politikası, köy nüfusunun büyük çoğunluğu için felaketli sonuçlar vermiştir. Bu sonuçlardan bazılarının düzeltilmesine imkan yoktur.(13)

Nihayet azgelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğunun tanıdığı yüksek nüfus artışı, geleneksel organizasyonun çözülmesini

büyük ölçüde hızlandırmaktadır. Geleneksel toplum, dengeli bir bütündü, ama nüfusu sabit kalan ya da çok az artan gruplar için.

Ekonomi ve toplumun geleneksel yapıları, dünyanın bir çok bölgesinde bütünlüğünü fiilen kaybetmiştir. Ama bu yapıların dağınık unsurları ve hatta bazan önemli kalıntıları, hemen daima bozulmuş ve gerilemiş biçimlerde de olsa, devam etmektedir. Modern ekonominin gelişmesinin özellikle geç başladığı Batı Afrika'da, geleneksel şartlar (esir ticaretinin özellikle kasıp kavurduğu bölgeler hakkında tedbirli davranmak şartıyla), daha iyi korunmuştur. Fakat bu durum, İkinci Dünya Savaşından sonra hızla değişmiştir.

Batı Avrupa'da, Ondokuzuncu Yüzyılda prekapitalist sosyal ve ekonomik şartların yok oluşunu yaşamıştır. Uzun süren bir evrim "tarla"yı hazırladığı ve bozulma süreci, denizaşırı ülkelere göre, çok daha yavaş ve daha az şiddetli olduğu halde, geleneksel yapıların tasfiyesi dönemi, halk için büyük sefaletlere (işsizlik, küçük sanatların yıkımı, kadın, erkek ve çocuk işçilerin korkunç sömürülüşü) yol açmıştır. Yoksullaşan köylüler, iflas eden küçük sanat erbabı şehirlere akmışlardır. Bu akış, Avrupa'da hızlı bir nüfus artışı aşamasında bulunduğu için, daha da önemli olmuştur. Fakat sanayi öncesi toplum ve ekonominin parçalanması sonucu işgücü pazarına atılan bu nüfus kütlesi, hızla gelişen bir sanayi ve hizmetler (tertiaire) kesiminin büyük miktarda işgücüne ihtiyaç göstermesi sayesinde, giderek iş bulmuştur. Böylece, sanayi öncesi yapıların yıkımı, bir kaç nesile yüklediği acı ve yoksunluklara rağmen, Batı Avrupa'da, nüfusun bütününü kapsayan yeni bir ekonomik ve sosyal sistemin kurulmasına imkan vermiştir.

ALT-PROLETARYA

Bugün azgelişmiş olan ülkelerde ise, gelişme çok farklı gerçekleşmiştir: Geleneksel yapıların çözülmesi, çok daha sert

olmuştur. Yeni ekonomik ve sosyal sistem ile bu yapılar arasındaki mesafe, Avrupa sanayi öncesi ile Sanayi devriminin gerçekleştirdiğine göre, çok daha büyüktür ve farklar çok daha önemlidir. Fakat temel fark, azgelişmiş ülkelerde, geleneksel ekonominin bozulması ve nüfus artışının hızlanması dolayısıyla işgücü pazarına atılan kütleleri massedecek (emecek) gelişme imkanlarının ortaya çıkmayışında aranmalıdır. Azgelişmiş ülkede iç pazarın darlığı, yeni yapılarla kaşnaştırılması gereken nüfusu massedecek güçte sanayi ve hizmetler kesimlerinin gelişmesini engellemiştir. Bütün Üçüncü Dünyaya, tamam olmayan ve bağımlı bir modern ekonominin ithali ve ayrıcalıklı azınlıkların yetkilerinin ağırlaşması, geleneksel yapıların çözülmesine yol açmıştır, ama nüfusun yeni yapılarla kaynaşmasını (entegrasyon) engellemiştir.

Batı Avrupada, topraksız köylü, iflas etmiş küçük sanat erbabı, acılı bir uyum sürecinden sonra, yaşamak için emeğini satan "proleterler" olmuşlardır. Herkesin yakındığı bu "proleterleşme", azgelişmiş ülkelerde, görece talihli ve istisnai bir çözüm yolu olarak gözükmektedir. Geleneksel yapıların çözülmesiyle açıkta kalan nüfusun çoğu, biraz istikrarlı bir iş bulamamaktadır. Sanayi çok sınırlı kaldığından, azgelişmiş ülkelerde, proletaryanın küçüklüğü, onları proletaryanın safında yer alma imkanından yoksun bırakmaktadır. Gelişmiş ülkede proleter, Marks'ın tanımladığı sömürünün kurbanıdır, ama hiç değilse geçici ekonomik bunalım dönemleri dışında, emeğini satma şansına sahiptir. Azgelişmiş ülkede, yaşama imkanlarının hemen hepsini kaybeden çok sayıda insan, bu şansa da sahip değildir. Çünkü iş gücünü nadiren kiralayabilir. Bir proleterleşme süreci geçiren nüfus, gerçek proletaryaya dönüşememekte, "alt-proleterya" denebilecek bir grup oluşturmaktadır.

Hemen tamamen tahrip edilmiş bir asgari geçim ekonomisinde yaşama imkanı kaybolan, fakat devamlı bir ücret

kazanma durumuna gelemeyen bu alt-proletarya, düzenli işi olmayan, sürekli işsizlik halinde bir emekçi kütlesinden oluşmaktadır. Bunlar tesadüfi ücretler, çok küçük ve güvensiz bir toprak parçasının ürünleri, az çok yasal faaliyetler (yiyecek hırsızlığı, dilencilik v.s.-özellikle şehirlerde-) ve iş bulma şansına sahip olmuş akrabaların yardımıyla yaşamaktadırlar. Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğunda, nüfusun dörtte üçüne yakın bir kısmı, ne geleneksel yapılara, ne de normal bir kapitalist ekonomiye ait olmayan bir çerçevede bulunmaktadır. Bu ülkelerde para dolaşımı cılızdır ve düzenli gelirler istisnaidir. Bu alt-proleteryanın önemli bir kısmı köylerde yaşamaktadır: Gündelikçi, yılın altı yedi ayı işsiz olan işçi gibi. Şehirlerde de köyünden kopan köylüler ve aç kalan küçük sanat erbabı gecekondulara yığılmaktadır.

Çözülen geleneksel yapıların bir sürü kalıntıları, yerli ya da sömürgeci ayrıcalıklı azınlıkların kar ve yetkilerinin artışına zarar vermediği ölçüde devam etmektedir. Ayrıcalıklı azınlığın çıkarlarına dokunan geleneksel unsurlar yok olmakta, dokunmayanlar ise yaşamaktadır. Zira geleneksel yapıların uğradığı değişiklikler, ne irade dışı, ne de tesadüfidir: Kapitalizmin gelişmesini frenleyen unsurlar yok edilmiştir. (Arazi üzerinde kollektif hak, otarşik ekonomik denge gibi.). Ayrıcalıklıların saldırılarına karşı, köy ya da aşiret topluluklarının direncini artıran unsurlar ortadan kaldırılmıştır. Buna karşılık, geleneksel yapıların zararsız unsurları korunmuş, hatta azınlık için yararlı unsurlar güçlendirilmiştir. Bu geleneksel kalıntılar esas itibariyle, psiko-sosyal niteliktedir: At-proleteryayı oluşturan nüfusun çoğunluğu, din adamlarına çok önemli bir dünyevi rol tanımaka beirlenmektedir. Bunların davranışlarında, batıl dini inançlar geniş yer tutmaktadır. İlkel toplumsal hücre olan ataerkil tipte büyük aile içinde kadına tanınan çok bağımlı durum da örnek verilebilir. Nihayet eski köy ya da aşiret toplulukları birbirlerinden az çok

kutsallaştırılmış şecere ölçüleri ile ayrıldıklarından, etnik ya da dinsel nitelikteki ayırım faktörleri, toplumsal hayatta önemli bir yer tutmaktadır. Bu kalıntılar, "Batı esprisi"ne özellikle karşı koyacak bir düşünsel direnç yaratmaktan uzaktır. Buna daha çok, genel eğitim düzeyinin zayıflığı ve devamlı yaşama çareleri bulamadıkları için bu insanların modern hayata fiilen kaynaşmalarının imkansızlığı neden olmaktadır.

Bu alt-proleterleşmenin, bu "adem-babalaşma"nın (G. Tillon) sonuçları, özellikle psikolojik bakımdan ağırdır. Azgelişmiş ülkeler halkları, çok büyük bir ahlak bunalımına uğramışlardır. Onlar, geçmişte ufak, dengeli ve türdeş toplumsal bir yapı içinde yaşamaktaydılar. Göreneksel dayanışmalar, tek başına ihtiyaçlarını karşılamaktan yoksun bireyin teknik yetersizliklerini gidermekteydi. Bu türdeşlik içinde yaşayan insanlar arasında iş bölümü çok az gelişmişti: Her erkek, grubun öteki erkeklerinin yaptıkları işi yapmaktaydı. Her kadın öteki kadınlarla aynı faaliyette bulunmaktaydı. Bu birlik ve eşitlik, grubun bütünlüğü için zorunlu olan kollektif üretim ve tüketim faaliyetlerinin kutsallaştırılmasını kolaylaştırmıştır. Geleneksel yapıların çözülmesi, kutsal nitelikleri dolayısıyla da son derece ciddi bir "kültür yitirme" bunalımına (G. Ballandier) yol açmıştır. Zira grubun uğradığı değişiklikler, bütün inançları sarsabilmektedir. Sosyal ve ekonomik hayatı kutsallaştırma biçimindeki normal eğilim, azgelişmiş ülkede, eski-yeni karışımı dinsel görüşler yaratmaktadır. (14) Bu görüşler, karışık biçimde, geçmişin kalıntıları ile, "modern uygarlık"ın en çok gözüken, fakat çoğunlukla en kuşkulu görünüşlerini birleştirmektedir.

Bir baskı aracı haline gelen kollektif çerçevelerin parçalanması, artık tek başına bırakılan insan, içinde bireyselleştirilmiş bir hayat sürebileceği yeni ekonomik Dünya ile bütünleştirilebilseydi, bir kurtuluş olacaktı. Dram şudur ki, etraflarında eski dayanışmaların yıkıldığını gören bu insanlar,

yeni bireyciliklerine temel oluşturabilecek sürekli bir işe sahip olabilme imkanından yoksundular. Kollektivitenin koruması altında, kutsal görevleri devamlı yerine getirerek, grup üyelerinin endişesiz yaşadıkları yoksulluk, yerini sefalete ve birdenbire yalnız kalmış insanın sendelemesine bırakmaktadır. Kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve çeşitli işleri yapmak gücünden yoksun kalan yalnız insan, değişen Dünyada her türlü maceraya açıktır. Hiç bir değer, ona gerçek gözükmez. Yetersizliğinin ve çöktüğünün farkına vardığı eski Dünyanın değerleri gibi, ona kapalı tutulan yeni dünyanın değerleri de anlamsız kalır. Çifte bir meşru yoksunluk duygusunun kaynağı budur: Atalardan kalma değerlerin kaybı ve hem çok yakın, hem de çok uzak olan yeni zenginliklere ulaşmanın imkansızlığı. Üçüncü Dünya, yolunu şaşırmış insanlarla doludur.

3.
MİLLİ KAYNAŞMANIN ZAYIFLIĞI

Azgelişmiş ülkelerin özelliklerinden biri, bütünü oluşturan unsurların aralarındaki uyumsuzluk ve uygunsuzluktur. Bu kaynaşma yokluğunun örnekleri daha önce görülmüştür, fakat bu olgunun genişliğini ve çeşitli alanlarda yol açtığı farklı sonuçları belirtmek gereklidir.

İlk olarak, kaynaşma (entegrasyon) zayıflığı, hatta yokluğu temel ekonomik ve sosyal yapılarda görülmektedir. Bir Üçüncü Dünya ülkesinin anatomisi, bir gelişmiş ülkeninkinden çok farklıdır: Gelişmiş ülkenin nüfusu ve ekonomisi tam olarak bir organik bütünde kaynaşmıştır. Bu bütün elbette, ekonomik açıdan, farklı üretim kesimlerinden ve sosyolojik açıdan, bir çok tabaka ve sosyal sınıftan oluşmaktadır. Fakat bütün bu unsurlar bir bütünün parçalarıdır ve hepsi aynı para dolaşımına dahildirler. Bir ekonomik kesimin gelişmesi, bütün ekonomiyi harekete geçirir.

Buna karşılık, azgelişmiş ülkeler, (köklü dönüşümleri gerçekleştirenlerin dışında), gelişmiş ülkelere yerleşmiş "gelişme kutupları"na tabi, kalkınma hızı sınırlı bir *modern*

kesim ile geleneksel ekonominin çözülmesinin yarattığı ve milli gelirin küçük bir bölümünü temsil eden bir *alt-proleter kesim* arasındaki temel burkulmayla belirlenir. Nüfus çok eşitsiz biçimde iki kesime dağılmıştır:

1- Ayrıcalıklı küçük azınlık, az çok önemsiz orta sınıflar ve görece az sayıda işçiden oluşan, kapitalist üretim ilişkileri içinde bulunan kesim.

2. Karmaşık yapıda bir alt-proleter kesimi. Bu kesim ona kaynaşmamakla birlikte, kapitalizmin etkisine maruzdur ve çözülmüş geleneksel yapıların bir çok kalıntılarını taşır.

Azgelişmiş ülkelerde bir düalist (ikili) toplum gören sosyologlardan farklı olarak, iktisatçılar ve özellikle F. Perroux, bir düalist ekonomi üzerinde durmaktadır. Bu düalizmin temel özelliği, iki kesimin uyumsuzluğudur. "Uyumsuzluk, bütün azgelişmiş ekonomilerin temel bir kusurudur". (15) Uyumsuzluğun çeşitli nedenleri vardır: Modern ekonominin büyümesi, aslında "alacaklı ekonominin devamı"ndan ibarettir, ileri ekonominin gelişme kutupları ile onun azgelişmiş ülkelerde sahip bulunduğu "adacıklar" arasında yapısal bir bağ vardır, ticari yapılar dışa dönüktür, nüfus kütlesinin çok düşük satın alma gücü dolayısıyla bir milli pazar yok gibidir ve "az istihdam", geniştir.

Birbirine uyumlulaşmayan iki kesim arasında, dengesizliği giderici bir para akımı yoktur. İşsiz ve hemen hemen gelirsiz kimselerin oluşturduğu alt-proleter kütle, para akım kanallarının dışındadır. Modern ekonomi kesiminin sahip olduğu sermayeler, bu yüzden yatırım eğiliminden yoksundur ve santrifuj etkilerle, gelişmiş ülkelerin yolunu tutmaktadır. İktisatçıların belirttiği gibi, bu iki kesim arasındaki dengesizliği azaltabilecek para akımları yoktur. Şüphesiz, zengin kesimden yoksul kesime para akımı mevcut değildir. Ama modern ekonomi kesimine ve ayrıcalıklı azınlığa doğru, çeşitli yollardan el konularak, alt-proleter kesimin kaynaklarının önemli bir kısmı akıtılmaktadır.

Araştırmanın ilk aşamasında geçerli de olsa, iki kesimin uyumsuzluğu, gerçeği tam ifade etmekten uzaktır. Zengin kesimin, yoksul kesim aleyhine zenginleşmesine yol açan sömürüyü hesaba katmak gereklidir. Yapısal dengesizlikler, modern ekonomi kesiminin massettiği miktarın çok üstünde bir tempo ile çoğalan büyük kütlenin geçimini sağlamakla yükümlü alt-proleter kesimin kaynaklarının hızlı azalması dolayısıyla, daha da ağırlaşmaktadır. Bir kez daha belirtmek gerekir ki, alt-proleter kesim artık hiç bir şekilde, esas itibariyle dışa dönük modern kesimden kopuk ve kendi yağı ile kavrulan "geleneksel" ufak hücreler bütünü değildir. Yerli ve sömürgeci ayrıcalıklı azınlık, nüfus kütlesi üzerinden aldığı ekonomik fazla ile zenginleşmekte ve bunun büyük kısmını ihraç etmektedir.

İki kesim arasında ilişkilerin zayıflığını (16), bağ olmayışını söylemek yanlıştır. İki kesimin birbiri üzerindeki "durdurucu etkiler"ini belirtmek yetersizdir. Bu iki ekonomik ve sosyal kesimden birinin mahiyetini anlamak, ötekinin mahiyeti anlaşılmadan ve iki kesim arasındaki ilişkilerin mahiyeti hesaba katılmadan mümkün değildir.

Bu iki zıt kesim, birbirinden kopuk ve uyumsuz olmaktan çok uzaktır. Aksine, efendi-serf ve tefeci-borçlu gibi birbirine sıkı sıkıya bağlıdır.

Sosyolojik açıdan, düalist toplumlar kavramı, gittikçe dikkatli kullanılmayı gerektirmektedir. Sosyologlar, belli bir anda sömürge durumunun özelliklerini ifade etmek için bu kavramı ortaya atmışlardır: Etnik açıdan çok farklı ve eşit olmayan iki grubun karşılaşması ve "modern uygarlık" ile geleneksel kültürler arasındaki karşıtlık. Bugün durum oldukça değişmiştir. Azgelişmiş ülkelerin çoğunda, etkileri küçümsenmeyecek olan politik dönüşümler dolayısıyla, Avrupalılar artık, esas itibariyle yerlilerden kurulu ayrıcalıklı azınlığın küçük bir kısmını oluşturmaktadırlar. Şüphesiz ekonomik açıdan bu yerliler, az çok sıkı biçimde, temel rolünü

koruyan uluslararası büyük gruplara bağlıdırlar. Fakat sosyolojik açıdan düalizm kavramı eskimiştir. Kavram, bir çok Güney Amerika ülkesinde, önceden de tartışma götürürdü ve Avrupalı azgelişmiş ülkelere ise uygulanamazdı. Şimdi Asya ve Afrika'nın büyük kısmında, toplumsal gerçeklere uygun düşmekten uzaktır: Bu kavram, "ayrıcalıklı azınlığın yerli üyeleri, modern uygarlığın temsilcileri oldular ve bu nedenle halkın geri kalan kısmına karşıdırlar" biçiminde bir görüşe dayanarak korunabilir mi? Aslında halk, artık geleneksel bir çerçevede yaşamamaktadır. Geçmişin az çok önemli unsurları devam etmekle birlikte halk tamamen yeni şartlarda bulunmaktadır. Sefalet, yalnızca geleneksel yapıların kaderi değildir ve Üçüncü Dünya'nın trajik evrimi, bugün artık "modern" sözcüğünü ilerleme ile eş anlamda kullanmayı engellemektedir. Üçüncü Dünya içinde şehir nüfusunun çok hızlı artışı, modern ve çok yeni toplumsal yapıların yayılışının kesin belirtisidir. Bu yapılar, ne geleneksel yapılara, ne de gelişmiş ülkelerinkine benzemektedir. Esasen nüfusun yaşama şartları görünüşte en Avrupalılaşmış kısmı olan ayrıcalıklı azınlık, gelişmiş ülkelerin yönetici sınıflarından çok farklı özellikler göstermektedir. Bu azınlık, bir cins kapitalizm ve çeşitli cinste "feodalizm" karışımının sonucu olan çok özel yetkilere sahiptir. Eğer bazı ülkelerde, nüfusun bir kısmı hala geleneksele yakın şartlarda yaşıyorsa da, bu kalıntılar hızla kaybolma yolundadır ve kısa bir süre sonra son bulacaktır.

Sosyal düalizm, azgelişmiş ülkelerin tarihsel evrimlerinin belli bir anındaki özelliklerinden biri olmuştur. Ne var ki, bu düalizmin giderek silinmesine rağmen, Üçüncü Dünya nüfusunun kaynaşma ve bütünlük belirtileri göstermesi için çok beklemek gerekecektir. Nüfus, aksine son derece aşırı bir parçalanmışlık göstermektedir. Toplumsal yapıları esasta nisbeten benzer bulunan gelişmiş ülkelerden farklı olarak, azgelişmiş ülkelerin çoğu, çok büyük bir etnik çeşitlilik

göstermektedir. Özelliklerinin bilincine varmış 1500 etnik grup ve 600 farklı dil bulunan 80 milyon nüfuslu Orta ve Batı Afrika devletleri, bu durumun aşırı bir örneğini teşkil etmektedir. Üçüncü Dünya ülkelerinin büyük kısmına egemen olan bu çeşitlilik ve karışıklık, ne etnik grupların şiddetli direnişinin, ne de "modern uygarlık"a entegre olmayı reddedişin sonucudur. Bu durumun üç temel nedeni vardır:

-Gelişmiş ülkelerde köy, nahiye ve bölge organizasyon biçimleri, sosyal ve ekonomik gelişmeyle giderek (özellikle Ondokuzuncu Yüzyılda) bir milli bütün içinde erimiştir. Azgelişmiş ülkelerde ise, yakın bir zamana kadar, otarşik ufak hücreler temeline oturan geleneksel yapıların devamı, ayrılıkların ve çeşitliliklerin korunmasında önemli bir faktör olmuştur.

-Etnik çeşitlilik, modern ekonominin gelişmesinin sınırlı kalışı dolayısıyle sürmüştür. Geleneksel yapıların çözülmesine rağmen, yeni yapılara devamlı biçimde kaynaşma imkanı olmayışından, nüfusta, eski yapıların kalıntıları yaşamıştır. Ticari kanalların dış pazara yönelmesi dolayısıyle, ülkenin çeşitli bölgeleri arasında değişimlerin zayıflığı, ayrılıkların sürmesini kolaylaştırmaktadır.

Azgelişmişlik, bütün güçlüklerin derinleştiği, dengesizliklerin arttığı, derin bir bunalım durumudur. Bu durum, sosyal gruplar arasındaki eski anlaşmazlıkları şiddetlendirmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise ekonomik gelişme ve yaşama şartlarının devamlı iyileşmesi rekabetleri azaltmış ve eski anlaşmazlıklara son vermiştir.

-Nihayet ayrıcalıklı azınlıkların varlığı, ayrılıkları ve bir ülkedeki çeşitli etnik grupları karşı karşıya getiren karşıtlığı sürdüren önemli bir faktördür. Gerçekten ayrıcalıklı azınlık, bu anlaşmazlıkları, kendi iktidarını güçlendirmek ve sürdürmek için ustaca kullanmaktadır. Şüphesiz grupların birbirlerine karşı düşmanlıklarının tarihleri eskidir. Fakat bu düşmanlık son

zamanlarda alevlendirilmiş, organize edilmiş ve kullanılmıştır. Sömürgeciler, özellikle İngilizler, "parçala ve yönet" kuralına sadık kalarak, nüfusu parçalamaya çalışmışlardır. Bazı gruplara avantajlar tanımış, ötekilere bu avantajları reddetmiştir. En yeni ve tipik bir örnek Kıbrıs'tır. Adada Türk ve Yunan nüfusları, İngilizler iki grup arasında hakem durumuna geçip iktidarlarını sürdürmeyi tasarlayıncaya kadar barış içinde yaşamış ve bazan İstanbul'a karşı ortak muhalefette birleşmişlerdir. Hakemliğe ihtiyaç olması için, karşıtlık yaratmak gerekliydi. Bu sebeple, azınlıktaki Türklere önemli bir rol tanındı. Polisler Türklerden alındı ve bağımsızlık isteyen Rumlara karşı kullanıldı. Hikayenin sonu bilinmektedir.

Sömürgeci, hemen her yerde, aşiretleri, kastları ve dinleri bölmeye ve birbirleriyle karşı karşıya getirmeye çalışmakla beraber, öte yandan da devletlere istikrarlı sınırlar ve birleştirici çerçeveler getirmiştir. Tipik bir diyalektik çelişme ile, sömürgeleştirilenlerin "sömürgecilik"e ortak muhalefeti üzerine bina edilen milli hareketlerin oluşumunu özendirmiştir. Fakat zorla, ya da rıza ile politik bağımsızlık elde edilir edilmez, Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğunda karşıtlıklar hemen yeniden ortaya çıkmıştır. Komşu grubun baskısından korkan her etnik grup, gerçek ya da hayali bir himaye karşılığında, onu sömüren şeflerin iktidarda kalmasını kabullenmektedir. Bazı devletlerde imtiyazlılar, ülkedeki çeşitli etnik grupların karşıtlıklarını körüklemek ve örgütlemek sayesinde, durumlarını sürdürebilmektedirler. Bundan başka, ayrıcalıklı azınlık, eğitimin yayılmasını engelleyerek, bölgeci davranışların yaşamasını teşvik etmektedir. Birçok azgelişmiş ülkede çok sayıda dil ve lehçenin varlığı (Filipin'de 84 dil, Hindistan'da 225 dil), milli bir dilin yayılmasını frenlemektedir. Bir azınlığa ya da sömürgeciye ait olan resmi dil, nüfusun ancak bir kısmı tarafından konuşulmaktadır. Dinin dünyevi işlerde önemi, etnik çeşitliliği tehlikeli biçimde arttırmaktadır: Bir grubun özel

çıkarları, ötekilere muhalefeti, bugün dahi ayrılığı kutsallaştıran ve belirleyen bir inancın tercihi ile ifadesini bulabilmektedir. Bu da dini ayrılmalara, tarikatlara ve dinsel gerekçeli çatışmaların şiddetlenmesine yol açmaktadır. Üçüncü Dünya ülkelerinin pek azı (Çin), ötekiler için çok ağır bir handikap teşkil eden iç çatışmalar ve parçalanmalardan, tarihsel evrimlerinin özelliği sayesinde kurtulabilmişlerdir.

4.
AZGELİŞMİŞLİĞİN TEMELDEKİ NEDENİ

I. SÖMÜRGECİLİK VE AZGELİŞMİŞLİK

Azgelişmişlik durumunun temel niteliğini, nüfusun fiilen kullanılan kaynaklardan daha hızlı artışının yarattığı iç dengesizlik oluşturmaktadır. Bu anlamda nüfusun büyüklüğünün kaynaklara göre sıkı sıkıya ayarlandığı geleneksel toplumda azgelişmişlikten sözedilemez. Ekonomik büyümenin nüfus artışından hızlı olması ise, kalkınma durumudur.

Üçüncü Dünya ülkelerinin bütün olarak ortaya koydukları genel niteliklerin analizi, nüfusun kaynaklardan hızlı artması biçiminde görülen azgelişmişlik durumunun bir sürü nedenlerini gözler önüne sermektedir. Bu nedenler, karmaşık biçimde birbirlerinin içine geçmişlerdir. Sayısız karşılıklı etkiler, bu kombinezon içinde, temel nedenleri ikinci derecede olanlardan ayırmayı ilk bakışta engellemektedir. Nisbeten yavaş olan ekonomik büyüme temposunun temeldeki nedenleri nelerdir? En önemli frenler hangileridir? Azgelişmişliği belirleyen faktörlerin karmaşıklığı, bir çırpıda oluşmuş değildir. Bu durum yavaş

yavaş bir tarihi gelişme içinde ortaya çıkmıştır. Bu tarihi gelişme, sonradan bakılınca, az sayıda ülkenin kalkınmasını sağlayan gelişmeden tamamen farklı görünmektedir.

Böyle bir tarihi ayrılık nedendir? Bugün sanılabilir ki, Batı Avrupa'nın "kader"i yüzyıllar boyu kalkınma olmuştur. Dünyanın bazı talihsiz bölgelerinin kaderi ise, azgelişmişliğe doğru yol almaktır. Böyle bir kaderci görüş, kolayca çürütülebilir. Mesela Çin oldukça geri Avrupa'ya göre, yüzyıllar boyu büyük bir üstünlük sağlamıştır. Yarımadanın bir zamanlar en gelişmiş kısmı olan Güney İtalya, bugün azgelişmiştir. Kuzey İtalya ise geçmişte gerilik belirtileri gösterirken, bugün çok gelişmiş bir bölgedir.

Azgelişmişliğin derindeki ilk nedenlerinin araştırılması, sadece bilimsel planda kalacak bir girişim değildir. Azgelişmişliğin tarihi faktörleri arasında bir hiyerarşinin kurulması, halen az çok gizlenmiş bulunan bazı nedenlerin önemli rolünü aydınlatmaya yarayacaktır. Bu nedensellik (illiyet) araştırması, azgelişmişlikle mücadele için başvurulan araçların ve önerilen edilen yöntemlerin ne ölçüde etkili olduklarının incelenmesine yöneltecektir.

GÜLÜNÇ TEORİLER

Azgelişmiş ülkelerin nisbi ekonomik durgunluğunun derindeki nedenleri karmaşıktır. Bunu açıklamaya çalışan bir çok farklı teori vardır. Bunların çoğu, Üçüncü Dünya'nın ekonomik güçlüklerini devamlı, hatta değişmez nedenlere bağlamaktadırlar. Bütün gelişmiş ülkeler ılıman iklimli bölgede, azgelişmişlerin çoğu ise sıcak bölgede bulundukları için, aralarındaki farkı, çok ayrı doğal çevrelerden gelen şartların eşitsizliğine bağlayan teoriler vardır. Bazıları geriliğin nedenini ılıman iklimli bölgelere özgü "teşvik edici" iklimin yokluğunda aramaktadırlar. Bunlara göre şiddetlice bir kış, insan enerjisini

arttırmaktadır. Bazıları, tropikal bulaşıcı hastalıkların kötü etkilerini belirtmektedirler. Nihayet tropikal toprakların fakirliği ve zayıflığı, bu bölgelerin kalkınmasında temel bir engel sayılmaktadır. Halbuki Üçüncü Dünya'nın geniş bir kısmı ılıman iklimli bölgede bulunmaktadır. Fakat bu, onların azgelişmişlikten kurtulmalarına yetmemektedir. Bu nedenle tropikal bölgelerin özel güçlükleri (bir kalkınma politikası çerçevesinde ihmal edilmeyecek önemde olmakla beraber), azgelişmişliğin temel nedeni sayılamaz.

Başka bir grup teoriye göre, azgelişmişliğin ya da gelişmiş ülkelere göre Üçüncü Dünya ülkelerinin geride kalışının temel nedenleri, ırk farklarından ileri gelmektedir. Yaşam düzeyi yüksek ülkeler halklarının hepsinin beyaz ırktan olduğu, "renkli" halkların ise azgelişmiş ülkelerde bulunduğu sık sık belirtilmektedir. Beyaz ırka mensup ülkelerin çabuk ve güçlü gelişmesi, doğuştan maharetli, enerjik, girişimci, sabırlı, fethedici v.b. olan bir halka ait kalitelere bağlanmaktadır. Bazı "teorisyenler", öteki ırklara özgü yetersizlikleri dahi saymayı ihmal etmemektedirler. Bununla beraber, Üçüncü Dünya'nın büyük bir kısmında beyaz ırktan insanlar yaşamaktadır (Güney Amerika, Akdeniz ülkeleri, Orta Doğu, Kuzey Hindistan v.b. gibi). Yalnız bu durum bile, sözde bilimsel ırkçı teorileri çürütmeye yeterlidir. Bazı yazarlar ise, birçok azgelişmiş ülke üzerinde, "kaderci" dinlerin felce uğratıcı etkileri üzerinde durmaktadırlar. Sanki yapıcı ve teşvik edici dinlerin tekeli Avrupalılardadır.

Azgelişmişliğin bu çeşitli "açıklama"ları, olgulara o kadar az dayandırılmıştır ve o kadar çürüktür ki, bunlar üzerinde daha fazla durmaya lüzum yoktur. Bu teoriler, çeşitliliklerine rağmen, aynı temel kusuru taşımaktadırlar. Zira onlar, Üçüncü Dünya'nın güçlüklerini, çok eskiden beri mevcut (din), ya da değiştirilemez (doğal şartlar, ırki yetenekler) verilerin sonucu olarak görmektedirler. Azgelişmişliğin köklerini çok gerilere, hatta

sonsuza (ki bu bile hatalıdır) götürmekteler ve buradan, bugün azgelişmiş bulunan ülkelerin geriliklerinin devamını kabullenmektedirler. Bu durum, teorilerin sahteliğinin açık delilidir. Eğer azgelişmişlik ve nedenleri sonsuz olsaydı, sözde doğal şartların, ya da ırkın iltimas ettiği, Tanrının gerçek sevgilileri olan bugünkü gelişmiş memleketlerin, daima ve inkar edilmez biçimde dünyanın öteki ülkelerinin ilerisinde bulunmaları gerekirdi. Halbuki Batı Avrupa'nın üstünlüğü Onsekizinci Yüzyıldan itibaren gerçekleşmiştir. Binlerce yıl, Orta Doğu, Hindistan, Çin, bilim, teknik ve kültür alanında, Batı Avrupa'ya nazaran inkar edilmez bir üstünlüğe sahipti. O zamanlar Avrupa, bir cins geri Uzak Batı'ya (Far-West) benzemekteydi.

Tropikal bölgeler, bu açmazlarına rağmen, parlak uygarlıklara sahne olmuşlardır. (Cava, Endonezya, Hindistan uygarlıkları gibi). Onsekizinci Yüzyıla kadar, belli başlı ilerilikleri "renkli" ırklar gerçekleştirmiş ve daha sonra bundan insanlığın geri kalan kısmı yararlanmıştır. Eğer Onsekizinci Yüzyıldan Yirminci Yüzyıl başına kadar, esir ticareti ve bunun gerektirdiği devamlı savaşlar dolayısıyle yıkıma uğratılmasaydı, Siyah Afrika'nın ilerleme payı herhalde farklı olurdu. İspanyol sömürgeciliğinin yarattığı kesinti olmasaydı, Hint Amerikasının kaderi değişebilirdi. İslamiyete çok kolay yakıştırılan "kadercilik", onun fetihçi olmasını ve "Arap mucizesi"ni oluşturan muazzam fikri ve iktisadi gelişmeyi gerçekleştiren politik ve spritüel çerçeveyi sağlamasını engellemiş değildir. Avrupa'da Yunanistan, Güney İtalya, İspanya ve Portekiz gibi bugün azgelişmiş ülkeler, evvelce uygarlık merkezi değiller miydi? Onların yanında, daha sonra dünyanın egemenleri olan ülkeler pek sönük kalmıyorlar mıydı?

Demek ki, azgelişmiş ülkeler, devamlı gerilik bölgeleri değillerdir. Evvelce, hatta yakın bir geçmişte önemli ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme dönemleri tanımışlardır. Halen

gelişmiş ülkeler ise, çok yakın bir tarihten beri öne geçmişlerdir. Bu şartlar altında, *Doğa, Irk, Din* gibi çok eski ya da sonsuz nedenleri, dünyanın bugünkü durumunu açıklamak için kullanmak mümkün değildir. Gelişmişlik ve azgelişmişlik durumu, esas itibariyle tarihi olan faktörlerin etkisi altında son zamanlarda ortaya çıkmıştır.

SÖMÜRGECİLİĞİN ROLÜ

Sömürgecilik, azgelişmişliğin temel nedenlerinden sayılmıştır. Birçokları ve Üçüncü Dünya halklarının hepsi için, sömürgecilik, azgelişmişliğin tek nedenidir. Hatta bunlar iki kavramı birbirine karıştırmaktadırlar.

Muhakkak ki azgelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğu, sömürgeci ülkeye bağımlı duruma konulmuşlardır. Modern ekonominin dünyaya yayılması, görece adil ekonomik değişim temeline dayandırılmış değildir. Yayılma, doğrudan doğruya ya da dolaylı bir politik egemenliğin kurulmasıyla sıkı sıkıya ilgilidir. "Kapatma" sistemi, uzun süre eski "Sömürge Paktı"nın yasalaşmış ifadesi olmuştur. Sistem Ondokuzuncu Yüzyıl sonunda hukuken kalkmış olsa bile, fiilen sürüp gitmiştir. Hizmetçi durumuna getirilen sömürge, ancak "anavatan"ın üretemediğini, ya da üretmek istemediğini sağlamak zorundaydı. Yalnız anavatanla ticaret yapabilirdi. Anavatana ayrılmış her türlü faaliyetten kaçınma durumundaydı. Böyle bir "işbölümü" hakları ve karları sömürgecilere vermiş, kayıp, külfet ve görevleri ise sömürgelere yüklemiştir. Sömürgecilik, çoğunlukla kasten, geleneksel toplumun yıkımına yolaçmıştır. Ülkenin boyunduruk altına alınmasından önce gelişen el sanatları ve imalat faaliyetleri yıkılmıştır. Yüksek değerde mamul ihraç eden Hindistan dokuma sanayii, Manchester fabrikaları bütün dünyaya mal akıtmaya başlayınca, sistemli olarak boğulmuştur. Azgelişmiş ülkelerin ekonomik gelişmesini engellemek için

birleşen çeşitli olumsuz faktörler, onları kendi yaratmadığı zamanlar, sömürgecilik dolayısıyla, büyük ölçüde güç kazanmışlardır. Sömürgeciler bir yandan ekonomik gelişme imkanlarını durduran frenleri koymak, ya da mevcut frenleri sıkmakla birlikte, öte yandan da kendi çıkarları için sağlık alanında, nüfus artışını başlatan iyileştirmeleri büyük ölçüde gerçekleştirmişlerdir. Sömürge olgusu, hiç şüphe yok, azgelişmişliğin temel nedenlerinden biri olarak gözükmektedir.

SÖMÜRGECİLİKTEN AZGELİŞMİŞLİĞE

Bununla beraber, bu gözlem, sömürgecilik ve azgelişmişlik arasındaki zaman ve mekan içindeki ilişkilerin, her yerde ve daima, doğrudan doğruya neden-sonuç biçiminde sıkı bağlar halinde olmadığı gerçeğini unutturmamalıdır. Sömürgecilik, azgelişmişliğin zorunlu ve yeterli şartı değildir. Gerçekten bu iki büyük tarihi olay arasında bir çok uygunsuzluklar vardır.

Bunların bazıları, fazla önem taşımayan farklılaşmalardır:

- Azgelişmişlik, modern sömürgeciliğin başlayışından hayli sonra ortaya çıkmıştır. Fakat azgelişmişlik, sömürgeciliğin az veya çok sonucu sayılabilir.

- Güney Amerika yüz yıldan beri bağımsızdır. Burada azgelişmişlik, kelimenin dar anlamıyla sömürgecilik dönemi son bulduktan sonra başlamıştır. Fakat bu "bağımsızlık" Kıt'aya yerleşmiş sömürgeci göçmenlerin, onların sömürge durumundan tam yararlanmasını önleyen anavatana karşı isyanından ibarettir. Bağımsız olan bu ülkeler, sömürgeci göçmenlerin yönetiminde kalmış ve esas itibariyle sömürge yapısını korumuştur.

- Sömürge ülkelerin yavaş yavaş hepsi bağımsızlığa kavuşmuşlardır. Ama azgelişmişlikten kurtulmuş değillerdir. Yalnız haklı olarak düşünülebilir ki, bağımsızlık yenidir ve aradan azgelişmişliği kaldıracak kadar uzun bir süre geçmemiştir.

Bu önemsiz farklara karşılık, sömürge olayı ve azgelişmişlik arasında çok daha anlamlı ayrılıklar vardır:

- Sömürge olmamış, hatta kendisi sömürgecilik yapmış bazı ülkeler (İspanya, Portekiz, Türkiye, İran) buna rağmen, azgelişmiş ülkeler haline gelmişlerdir.

- Buna karşılık, sömürge olan bazı ülkeler, son derece ileri ülkeler arasına girmişlerdir. Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Birleşik Amerika gibi. Onlara uygulanan sömürge rejimi, örneğin İspanyol veya Portekiz Amerikası gibi öteki sömürgelere uygulanandan daha az sıkı değildi. Kuzey Amerika'nın sömürgeci göçmenleri, biraz sonra Güney Amerika göçmenlerinin yaptıkları gibi, anavatan tarafından dayatılan tekel sistemine karşı ayaklanmışlardır. Yalnız bağımsızlık bazılarını gelişmeye, ötekilerini ise azgelişmişliğe yöneltmiştir.

Şüphesiz ki bu fark kısmen şöyle açıklanabilir: Gelişen sömürgeler, hemen tamamiyle Avrupalı nüfusa sahipti. Eskiden bağımsızlığına kavuşan sömürgelerde ise, nüfusun büyük kısmını "yerliler" oluşturmaktaydı. bununla birlikte, Güney Amerika'nın Arjantin, Şili gibi bir çok ülkesinde, nüfus hemen bütünüyle Avrupalıydı. Ama bunlar azgelişmiş ülke haline gelmişlerdir. Demek ki Kanada ve Birleşik Amerika'da azgelişmişliğe gidişi engelleyen neden, ırk faktörü değildir. Esasen Avrupa'da azgelişmiş ülkelerin varlığı bunu kanıtlamaya yeterlidir.

AVRUPA GERİ, DOĞU İLERİ İDİ...

Tekrar ele alacağımız bu olaylar, sömürgecilik ve azgelişmişlik arasındaki nedensellik (illiyet) ilişkilerinin, ilk bakışta göründüğünden çok daha karmaşık olduğunu göstermektedir.

Sömürge fethi ile bugün azgelişmiş olan ülkelerin ekonomik durgunluğunun kaynağı arasındaki ilişki basit değildir. Bu tarihi

sürecin hatırlanması, bir çok önemli sorun ortaya çıkarmaktadır. Avrupa dışındaki halkların geri kalışlarının doğuştan olduğunu reddedenlerin genellikle kabul ettikleri tez, aşağı yukarı şudur: "Maddi üstünlükleri sayesinde, Sanayi Devrimini gerçekleştirdikten sonra Avrupalılar, deniz aşırı ülkeleri, biraz zahmetli de olsa, güce başvurarak boyundurukları altına almışlardır. Böylece bu ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmeleri engellenmiştir." Demek ki sanayi devrimini gerçekleştirme olgusu, sömürgecilerin asıl kozunu teşkil etmektedir.

-Fakat madem ki Arap Dünyası, Çin ve hindistan, Batı Avrupa'ya göre yüzyıllar boyu önemli bir teknik ve bilimsel üstünlük sağlamışlardır, o halde nasıl oluyor da Sanayi Devrimini Çinliler, Hintliler, ya da Araplar yapamamışlar da Avrupalılar yapmıştır? Çin, Dördüncü Yüzyıldan itibaren kömür çıkartmaya ve bunu siderürjide kullanmaya başlamıştır. Hindistan, Çin ve Arap Dünyasında, aletler, hidrolik makinalar, dokuma sanayi, kimya, metalürji tekniği dikkat çekici bir gelişkinliğe ve güce erişmiştir. Ming çağında yapılan Pekin yakınındaki Ta-tchong-Sseu Manastırının bronz çanı 52 ton ağırlığındadır. Japonya'da, Daibutsu ve Nara'nınki gibi dev heykeller, yedi yüzyıl önce yapılmıştır ve bu işte 1060 ton bakırın kullanılmasını gerektirmiştir. Hindistan'da Yeni Delhi yakınındaki Kutb-u Minar Sütunu, Dördüncü Yüzyıla aittir. Sütunun hemen hemen saf demirden 6 ton ağırlığında tek bir dayanağı vardır. Böyle abidelerin gerektirdiği teknikler, istisnai değildir. (17) Onikinci Yüzyılda büyük bina inşaatında (Orissa Mabetleri) demir direkler kullanılmıştır. Avrupa'da metalin bu ölçüde yaygın kullanılışını görmek için, Ondokuzuncu Yüzyılın gelmesini beklemek gerekecektir. Orta Çağ'da Çin, Hindistan ve çeşitli müslüman ülkelerin ulaştıkları teknik düzey, Sanayi Devriminin arifesinde Avrupa'nın eriştiği düzeyin üstündedir.

Fakat önemli olay bu çok erken başlayan teknik ilerlemenin Orta Çağ'ın son buluşundan itibaren yavaşlaması ve Onbeşinci, Onaltıncı yüzyıllara doğru hemen hemen tamamen durmasıdır. Geçmişleri ne kadar parlak olursa olsun, bu ülkeler, durgunluk, hatta gerileme safhasına girmişlerdir. Son derece yüksek teknik ve bilimsel düzeye ulaşan bir yükselme döneminden sonra, bu toplumların gelişmesi yavaşlamış ve durmuştur. Çoğunlukla acılı sıçramaların sonrasında, bu toplumlar, Orta Çağ'ın sonunda prestijli bir geçmişin zenginleştirdiği sosyal ve ekonomik yapılarında bir tür dengeye erişmişler, fakat bu yapılar, az çok katılaşmaya yönelmiştir. Bu prestijli sosyal ve ekonomik gelişmelerin durması, daha sonra ele alacağımız karmaşık nedenlerin sonucudur. Şimdiden gözükmektedir ki ilerlemeyi durduran nedenler, teknik yetersizlik değildir. Arap Dünyası, Hindistan ve özellikle Çin, teknik bakımdan İngiltere'den önce Sanayi Devrimini başlatacak durumdaydı. Ama bu ülkelerin her birine ait iç ve tarihi nedenlerle Sanayi Devrimi oralarda yapılamamıştır.

Avrupalılar, bu uyumuş ve hareket yeteneğini yitirmiş toplumlarla ilişkiye geçmişlerdir. Gerçekleştirdikleri fetihler, maddi güçlerinden çok, yaklaştıkları toplumların iç zayıflıklarının sonucudur. Bir çok halde bu toplumlar, kendilerini savunma iktidarından yoksundular. Birkaç istisnasıyla (özellikle Cezayir) sömürge fetihleri, son derece kolay olmuştur. En ünlü örneklerden biri, Güney Amerika'nın çok küçük İspanyol birlikleri tarafından fethidir. İspanyollar, çeşitli etnik gruplar ve politik kuruluşlar arasındaki mevcut anlaşmazlıklardan ustaca yararlanmayı bilmişlerdir. Sömürgeleştirilen bir çok halkın kendini savunmada gösterdiği iktidarsızlık, kayıtsızlıklarının ya da askeri değerden yoksun oluşlarının sonucu değildir (Avrupalı subaylar, sömürge birliklerini hiç de beğenmiyorlardı). Kendilerini, birkaç yüzyıl ya da yüzyıldan az süre önce bir avuç Avrupalının

boyunduruğuna kolayca bırakan ülkeler Yirminci Yüzyılda yeniden bağımsızlıklarını fethetme yolunda büyük bir inat ve cesaret göstermişlerdir.

DOĞU NEDEN GERİLEDİ?

Denizaşırı ülkeler halklarının emperyalizm karşısındaki aczi, esas itibariyle, geleneksel sosyal yapıların niteliklerinden ileri gelmektedir. Bu yapılar, tehdit altındaki halklara, yeterli bir birlik verme gücünde değildir. Büyük sömürgecilerin sonuncusu ve ender görülen zekalardan olan Lyautey, Fas'ın fethinin ancak geleneksel yapıların zaafiyeti sayesinde mümkün olduğunu çok iyi anlamıştır. Görmüştür ki, himaye rejiminin yaşatılması hiç değilse ülkenin büyük kısmında bu geleneksel yapıların yaşatılmasına bağlıdır. Bu nedenle Lyautey, "geçmişi koruma"da çok duyarlı olma tezini ortaya atmıştır. Korunan, sömürgeciliğe açık, geleneksel çerçevede tutulmuş Fas'tır. Fakat bu zeki plan, memleketin bütününe el koymak isteyen sömürgeciler tarafından bozulmuştur.

Bütün sömürge ülkelerinde görülen tipik bir diyalektik çelişmeyle, sömürgecilik, geleneksel yapıları yıkıma uğratarak bindiği dalı kesmiştir. Bu da kaçınılmaz biçimde, onu devirecek güçleri yaratmıştır. Sömürgeciliğin başarısı, sömürge olmayı sağlayan faktörleri ortadan kaldırmıştır. (!8) Sömürgelerin fethi çok kolay olduğu halde, Yirminci Yüzyıldan itibaren sömürge otoritelerinin devamı büyük güçlüklerle karşılaşmış, sonuçta sömürgeciler mücadeleden vazgeçmişlerdir. Ne pahasına olursa olsun sömürgeciliği sürdürmek istedikleri hallerde, savaş son derece sert olmuş ve sömürgecilerin yenilgileriyle sonuçlanmıştır. Sömürgeleşme ve sömürgelikten kurtulma, dış güçlerden, sömürgecinin gücünden çok, ülkenin iç yapıları ve bu yapıların evriminden gelmektedir.

ASYA-TİPİ ÜRETİM BİÇİMLERİ

Şimdi tekrar sömürge fetihlerinin nedenlerine dönelim: Görünüşteki gücüne ve büyüklüğüne rağmen, Avrupa Emperyalizminin tehdit ettiği devletler, iç dayanışma ve bütünlüğün zayıflığı yüzünden kendilerini savunmaktan aciz kalmışlardır. Avrupalıların fetih girişiminde bulundukları bu devletlerin zayıflığı Asya, Arap Dünyası ve Kolomb öncesi Amerika ve Siyah Afrika'nın bazı yerlerinde, devlet yetkilerinin batı Avrupa'dakine göre, ölçüsüz genişlikte olması dolayısıyla çok daha hayret vericidir. Çokluk teokratik ve despotik karakterde olan Devlet ile onu temsil eden Kral ve İmparator, genellikle ekonomik yüksek kumanda görevini yerine getirmektedir ve özellikle köy ve aşiret topluluklarının tartışılmaz ve tartışılmayan bir kullanma hakkına sahip oldukları toprakların bütününe sahip bulunmaktadır. O zamanlar temel üretim aracı olan toprak üzerinde özel mülkiyet yoktu.. Hükümdar, Allahın temsilcisi veya gerçek, ya da hayali yüksek bir topluluğun kişileşmesi biçiminde gören bu topluluklarda, çoğunlukla büyük bayındırlık işlerinin de organizatörü olan hükümdar, üretim fazlasının tamamını, ya da bir kısmını ayni vergi biçiminde almaktadır.

Üretimin bir kısmını vergi olarak teslim etmesine rağmen, bu topluluklar, tamamen içine dönük kapalı ekonomi çerçevesinde yaşamaktadırlar. Hükümdarın etrafında, prens, din adamı, subay ve tüccarlardan kurulu bir aristokrasi toplanmıştır. Bunlar şehirde vergilerin geliriyle yaşamaktadırlar. Vergiyi tahsil etme vekaletini alanlar vergiden doğrudan doğruya yararlanmaktadırlar. Geri kalanlar ise hükümdarın ihsanları ile, dolaylı yoldan vergi gelirleriyle beslenmektedirler. Bu otarşik topluluklar ile toprağa değil de vergi hakkına sahip olan şehir aristokrasisi arasındaki ilişkiler, Avrupa feodal sistemine göre çok daha gevşek ve daha az sayıdadır. Avrupa'da derebeyleri,

toprak üzerindeki mülkiyet haklarının büyük kısmına sahipti ve adam adama bağlar, köylüyü efendiye, tabi olanı metbua sıkı sıkıya intibak ettirmekteydi. Bu kişisel bağımlılık ilişkileri ve toprakların özel mülkiyeti Avrupa'da derebeylerine, dünyanın geri kalan bölgelerindeki farklı aristokrasi biçimlerine göre, çok üstün yetkiler sağlamıştır.

Avrupa'nın ötesinde, doğrudan doğruya ilgili olmadığı müddetçe, her köy topluluğunun oluşturduğu blok, son derece karışık politik hayatın tamamen dışında kalmıştır. Politik hayatın çerçevesi saray ve etrafıdır. Taht kavgaları, devamlı mücadelelere yol açmıştır. İktidar, hatta aynı dinden olduğu takdirde yabancı hükümdarların eline geçebilmiştir. Ama hükümdar, büyük bayındırlık işlerini yerine getirdiği müddetçe, köy hücresi, kendini bununla ilgili saymamıştır. Çünkü politik istikrarsızlık, köy düzeyinde en ufak yankı yapmıyordu. Devlet, çok geniş yetkileri, sahip bulunduğu idare ve vergi olarak topladığı büyük paralar dolayısıyla çok güçlü idi, ama buna karşı çok zayıftı politik hayat, çok küçük bir azınlığın içinde yaşanmaktaydı. Nüfus çoğunluğu bir sürü küçük özerk (muhtar) hücrelerde, politik hayatın tamamen dışında yaşanmaktaydı. Kral veya imparatorun iktidarı, bir bakıma halkın üstünde uçmaktaydı. Halk, hükümdarı, sadece vergi ödeme yoluyla desteklemekteydi.

Çoğunlukla mükemmel olan organizasyonlarına ve geniş nüfus ve arazilerine rağmen, Avrupa emperyalizminin saldırdığı bu devletlerin son derece zayıf oldukları ortaya çıkmıştır. Sık sık yapılan savaşlarda, çoğunlukla halk üzerinde nüfuzu olmayan aristokratik azınlıklar karşı karşıya gelmekteydi. Halbuki Avrupalılar tamamen farklı hasımlardı. Onlar az sayıdaydı, fakat tam bütünlüğe varmış bir toplumun kombine kuvvetlerinin bir cins öncüsü durumundaydılar. Avrupa toplumunun bu bütünlüğü, kısmen feodal sistemin evriminden doğmaktadır. Bu sistemde tabi ve metbu arasında mevcut bir

sürü adam adama bağlar, yavaş yavaş bunları etkili bir biçimde merkezileştiren bir devlet şefinin elinde toplanmıştır. Bu bütünlüğü, özellikle, kendi kendine yeterliliğe dayanan yapıları tasfiye ederek, modern ekonominin gelişmesini gerçekleştirmiştir. Ekonomik gelişme, nüfusun tamamını, bir mübadeleler ağı içinde birleştirmiştir.

Bütünleşmiş toplumun öncü kuvvetlerine, şekilsiz ve dağınık toplumlar karşı çıkmıştır. Bunlar, temelde çok sayıda, özerk ve genellikle anlaşmazlık halinde olan küçük hücrelere parçalanmış, tepede ise, taht kavgaları ve hükümdar-beyler çatışmalarıyla bölünmüş toplumlardı. Avrupalılar, boyca büyük devletleri bu sayede yendiler. karşılarında dağınık aşiretler, ya da az çok ilintili aşiretler grupları bulunduğu zaman işler çok daha kolay yürüdü.

YERLİ ARİSTOKRASİNİN İHANETİ

Sömürge savaşları, demek ki, farklı biçimde yapılara sahip toplumlar arasındaki çatışmalardır. Güçleri daha iyi biçimlenmiş, dolayısıyla daha iyi birleşmiş olan toplumlar kazanmışlardır. Bununla beraber -ki sorunun önemli yönü buradadır- Avrupalıların hareketi, yerli toplumlarda kendi güçlerini arttırmak için, geleneksel yapıların yıkımından yararlanacak olanlardan tam bir destek görmeleri dolayısıyla çok kolaylaşmıştır. Yerli aristokrasinin bir çok üyesi, sömürgeciliğin değerli müttefikleri olmuşlardır. Sömürge ülkelerin çoğunda, yakın bir tarihe kadar Avrupalılar otoritelerini, kadro sağlamakla yetindikleri yerli birliklerle yürütmüşlerdir. Bu yerli askerler, ancak sömürgecillerle tam işbirliği yapan eşrafın ve prenslerin desteği ile toplanabilmiştir. Sömürgeciler, Cezayir'de sert ve uzun bir direnişle karşılaşmışlar, fakat orada da Abdülkadir, Fransız Ordusu'na yardım eden bir çok müslüman şefin desteği ile yenilebilmiştir.

Bu müslüman şefler, kontrolleri altındaki aşiretlerin Emir Abdürkadir'in davasına katılmalarına ve Fransız Ordusu'na karşı çıkmalarına engel olmuşlardır. Hatta bazıları, ellerindeki kuvvetleri Fransızların hesabına kullanmışlardır.

Demek ki, bütün sömürge ülkelerde, Avrupalılar fetih sırasında ve daha sonra uzun bir süre, nüfusun çok nüfuzlu bir kısmının çok etkili desteğinden yararlanmışlardır. Bu destek olmasaydı, sömürge fetihleri belki de başarıya ulaşmayabilirdi. Yerlilerden bir kısmı hangi nedenlerle, istilacıların hizmetine girmişlerdir? Bunun temel bir nedeni vardır: Asya, Afrika ve Kolomb öncesi Amerika'nın birçok ülkelerinde, arazinin özel mülkiyeti yok gibiydi. Toprak bütünüyle, ondan vergi alan hükümdar ile köy ve aşiret topluluklarına aitti. Hükümdar, beylerinden birine bir tımar bağışladığında, belli bir arazi üzerinde mülkiyet hakkı değil, hükümdar adına vergi toplama yetkisi vermekteydi. Avrupalılar bu ülkelere, toprağın özel mülkiyetine dayanan farklı temel sosyal ilişkiler getirdiklerinden, yerli eşrafın, sömürgeciliği ve onun mülkiyet görüşünü benimsemekte büyük çıkarı vardı. Böylece vergi alma hakkını tam mülkiyet hakkı haline getirebilmekteydiler. Bunun en ünlü örneği, eski vergi toplayıcı Hint eşrafı "zemindar"lardır. Zemindarlar, sömürge yönetimi sayesinde, vergi topladıkları arazilerin sahipleri oldular.

Ayrıca, toprakta özel mülkiyetin korunması, köy topluluklarının parçalanmasını kolaylaştırmıştır. Gücü azaldığı ve hakları elinden gitmeye başladığı ölçüde, köylü büyük arazi sahibinin eline düşmüştür. Böylece, kişisel bağımlılık ilişkileri ortaya çıkmıştır ve dededen kalma topluluğun artık korumadığı köylü, güçlüklere sıkı sıkıya bağlı kılınmıştır. Demek ki sömürgeciler tarafından eski sosyal yapıların devrilmesi, yerli aristokrasinin kudretinin çok büyük ölçüde artmasına yol açmıştır. Bu durum, yerli aristokrasinin neden sömürgecinin müttefiki olduğunu açıklamaktadır. Avrupalılara gelince, onlar

da ülkeleri fethetmek ve kontrol altında tutmak için destekler bulmak zorundaydılar. Bu sebeple, "işbirlikçiler"inin kudretinin geniş ölçüde artmasını sağladılar. Sömürgecilerin ilk işbirlikçileri, hükümdarlarla az çok çatışma halinde olan ve vergi toplama hakkı reddedilen veya kaldırılan yerli seçkinler olmuştur. Bazı ülkelerde, bizzat hükümdarlar, politik rolü azalmakla beraber, kendisine karşılığında önemli avantajlar sağlayan himaye rejimini kabullenmeyi çıkarlarına uygun bulmuşlardır. Yerli aristokratların büyük çoğunluğu, halkın sırtından sağlanan avantajları büyük ölçüde arttırma imkanı veren bir sisteme dahil olmak için politik yetkilerden kısmen vazgeçmişlerdir. Esasen onlar bakımından sadece efendi değiştirmek bahis konusu idi.

Sömürge ülke halkları, Avrupalılar tarafından yenilmiş değillerdir. Avrupalılar, eğer vuku bulsaydı, kendileri için son derece güçlükler getirecek olan gerçek savaşları yürütecek imkandan da, istekten de yoksundular. *Sömürge halkları, kendilerine o tarihe kadar hükmeden ayrıcalıklı azınlığın ihanetine uğramış ve satılmışlardır.* Bu ihanetler olmasaydı, sömürge genişlemesi, büyük bir tarihi olay haline belki de gelemeyecekti.

Demek ki sömürge fethi, iki tip toplum yapıları arasındaki büyük farkların sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Otarşik küçük köy hücreleri toplamı üzerine oturtulmuş, bir cins kemiksiz yapılı devletler, unsurları bir bütün halinde biçimlenmiş toplumların yönettiği güçlerin itişine direnememişlerdir. Avrupa toplumlarının bu bütünlüğü, kesin dönüm noktası Sanayi Devrimi olan bir tarihi evrimin sonucudur. Sömürgeleşen toplumların zayıflığı, büyük ölçüde, gelişmesi yüzyıllardır duran çok eski sosyal yapıların sürüp gitmesinden ileri gelmektedir. Gelişme devam etseydi bu toplumların sömürgeleştirilmesi mümkün olmayabilecek ve daha sonra azgelişmişliğe doğru yönelmeyebileceklerdi.

Bu durum, bizi daha önce sorduğumuz soruya getirmektedir: Evvelce en prestijli ilerlemeleri gerçekleştiren toplumlar, gelişmelerini neden sürdüremediler? Neden Orta Çağ'da teknik ve bilimsel düzeyi, Onsekizinci Yüzyıl başındaki İngiltere'nin ilerisinde olan ülkeler Sanayi Devrimini gerçekleştiremediler? Bu toplumlar, yalnız duraklamakla kalmayıp Avrupalı sömürgeciler gelene kadar neden önemli bir gerileme kaydettiler? Bu sorular, bugünün aktüel meselesi olan azgelişmişliğin derin nedenleri araştırılınca, nasıl eski ve geniş tarihi sorunlara ulaşıldığını göstermektedir. Avrupa dışı karşılaştırmalı tarihin çok az ilerlemesi dolayısıyle, ancak varsayımları ana çizgileriyle ortaya koymak ve taslak halinde sonuçlara ulaşmak mümkündür.

II. BURJUVA: AVRUPA'YA ÖZGÜ BİR SINIF

Sanay Devriminin, Orta Çağın sonunda Asya'da mümkün olmayışının nedenlerini Onsekiz ve Ondokuzuncu Yüzyıllarda Avrupa'nın sanayi gelişmesini sağlayan nedenlerle açıklamak mümkündür. Neden Sanayi Devrimi ilk İngiltere'de gerçekleşmiştir? Bunda herhalde İngiltere'nin tarım potansiyeli rol oynamış değildir. İngiltere'de gerçi sanayinin gelişmesinden önce, tarımda bir ilerleme gerçekleşmiştir, fakat o çağlarda İngiltere'ye doğanın sağladığı avantajlar hiç de önemli bulunamaz. Başlangıçta kömür potansiyeli de bir rol oynamamıştır. İngiltere yeraltından kömürü ne ilk, ne de tek başına çıkaran ülkedir. Teknik buluşlarda öncelik almak görüşü de gerçeğe uygun sayılamaz. O çağda İngiltere'de uygulanan birçok keşifler, İngilizlerin özellikle yaratıcı zekalarının sonucu olmaktan çok, onların salon ve laboratuar merakı şeklinde kalabilecek buluşlardan yararlanmak gibi yeni bir kuşku göstermelerinden ileri gelmiştir. İngiltere'nin ekonomik kalkınmasının temel nedeni, üretici zihniyet sahibi bir grup

insanın varlığında aranmalıdır. Bu insanlar buluşlara sahip çıktılar ve buluşların bütün etkilerini göstermesine ve onlarla mümkün olan en fazla karı sağlamasına uygun şartları yarattılar. Bu "girişimciler", esas itibariyle burjuvaziden çıkmıştır.

Burjuvazi, öteki Avrupa ülkelerinde de mevcuttu. Burjuvazi, farklı dönemlerde, ekonomide temel dönüşümleri gerçekleştirmeye girişmiştir. Fakat bu girişimler, ya uygun bir tarihi konjonktürün yokluğu, ya da tekniklerin yetersizliği dolayısıyle başarısız kalmıştır. Bununla beraber, ardarda gelen bu girişimlerin her biri, nisbi başarısızlıklara rağmen, daha sonraki girişimlere temel oluşturacak kazançlar sağlamıştır. Nitekim İngiltere, Amerika'dan gelen değerli maden akışının yarattığı enflasyon altında yokolan İspanyol girişimciliğinden geniş ölçüde yararlanmıştır. İngiliz burjuvazisi, politik açıdan çok uygun şartlar altında bulunmaktaydı: kralın ve asillerin yetkilerini önemli ölçüde kısmayı başarmıştı. Hükümdarın mali yetkilerinin sınırlandırılması, saray istikrazlarının Fransa'da olduğu gibi, sınai ve ticari plasmanlarla rekabet etmesini önlemiştir.

İngiltere'nin, zirai, ticari ve sınai gelişmesi, çeşitli Batı Avrupa Devletleri burjuvalarına izlenecek yolu göstermiştir. Sanayi Devrimine teknik buluşlar yol açmış değildir. P. Bairoch'un çeşitli örneklerle gösterdiği gibi (19) tekniğin ilerlemesini, daha doğrusu onun uygulanmasını, Onsekizinci Yüzyılda çok daha genel ekonomik faktörler tayin etmiştir. Genellikle karmaşık girişimlerin sonucunda üretimlerin artışı, ortaya çıkan darboğazları yenmek için yeni teknik usullerin sahneye konulmasını zorunlu kılmıştır.

Etkili bir burjuvazinin varlığı ve bu sınıftan çıkan girişimcilerin yaratıcı rolü, Sanayi Devrimini başlatan temel faktör olmuştur.

Avrupalılar için, toplumun sinesinde bu kadar önemli rol oynayan bir sosyal sınıfın varlığı, o kadar aşikar ve zorunlu bir

olgudur ki bunu çok tabii saymaktadırlar. Halbuki burjuvazinin yüzyılları aşan bir varlığı ve tarihi gelişmede oynadığı kesin rol, bugün Üçüncü Dünya'yı oluşturan ülkelerin çoğunda görülmemektedir. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın dışında, gerçek burjuvaziler istisnai kalmaktadır.

DOĞU'NUN İMTİYAZLI TÜCCARLARI

Bununla beraber, Arap Dünyası, Çin ve Hindistan, yüzyıllar boyu geniş bir ticari faaliyete sahne olmuştur. Tüccarlar sosyal hiyerarşide ekseriya ön planda yer almışlardır. Bu iyi örgütlenmiş ve güçlü devletler, çok sayıda memura dayanmaktaydı. Faaliyetlerine rağmen, bu tüccarlar ve memurlar, burjuvazi teşkil etmeyip ticari aristokrasiler ve aristokratik bürokrasiler olarak kalmışlardır. Tüccarlar ve memurlar, köy topluluklarının hükümdara verdiği vergilerden yararlanan azınlığın unsurları olmuşlardır. Batı Avrupa'da yatırdığı sermayeden kar sağlayan burjuvazinin zenginliği, fethedilmiş topraklar üzerinde köleleştirilmiş bir işgücünün yetiştirdiği ürünlerle yaşayan derebeyinkinden tamamen başka bir kaynağa sahipti. "Burjuva"nın üretim ilişkisi, "feodal"in üretim ilişkisinden kesinlikle farklıydı. Avrupa dışında ise, savaş şefinin zenginliği ile tüccarın zenginliği, gerçekte aynı temele dayanmaktaydı. Zenginliğin kaynağı, toprakların bütününe sahip devlete ödenen vergiydi. Hükümdar genellikle, askerler gibi tüccarların hizmetini de, belli bir süre ve belli köy topluluklarından onun adına vergi almak hakkını vermek suretiyle mükafatlandırmaktaydı. Toprakların özel mülkiyetinin olmayışı Avrupa dışında, derebeyi tipinde büyük arazi sahibi bir sınıfın oluşumunu engellemiştir.

Batı Avrupa'da asiller ve burjuva arasında görülen temel karşıtlık, başka yerlerde ortaya çıkmış değildir. Avrupa'da burjuvazi, zenginliğine rağmen, en ayrıcalıklı ve politik

bakımdan yönetici sınıfın dışında kalmıştır. Asya ve Orta Doğu'da ise tüccar, zenginliği dolayısıyle, yönetici aristokrasiye dahil edilmiştir.

Yüzyıllar boyunca, Avrupa dışı çeşitli ülkelerde neden gerçek bir burjuvazi teşekkül edememiştir? Meselenin son derece geniş ve karmaşık olduğu aşikardır. Tarihçiler ancak yeni yeni böyle bir soruyu sormaya başlamışlardır. Onların kesin sonuçlarını beklerken, coğrafyacının aktüel bir olayı izah için, bir çözüm taslağı ortaya koymak hakkıdır.

Toprak köy topluluklarının elinde kaldığı halde, özel olarak toprağa sahip bulunmadan üretim fazlasından yararlanan bir azınlığın varlığı ile nitelenen sosyal ve ekonomik durum, önemli nüanslar taşımakla beraber, dünyanın büyük kısmında uzun süre hakim olmuştur. Marks bunu, derinliğine girmeden, "Asya-tipi üretim biçimi" diye tanımlamıştır. *Toprağın özel mülkiyeti olmadan insanın insanı sömürmesini sağlayan bu üretim biçimi, tarihi bakımdan ilk sınıflı toplumları teşkil etmektedir.* Aristokratik azınlığın örgütleyici rolü, çok sayıda köy topluluklarının güçlerinin bir araya getirilmesine ve bu sayede, üretimde çok önemli artışlar sağlayan büyük sulama işlerinin gerçekleştirilmesine imkan vermiştir. İlkel topluluk aşamasından, "Asya-tipi üretim biçimi"ne geçiş, insanların doğaya karşı dağınık mücadelesine son vererek, üretim güçlerinin ileriye doğru büyük bir sıçramasıyla birlikte oluşmuştur.

Fakat ülkelerin çoğunda, temel sosyal yapıların evrimi bu noktada durmuştur. Toprak, köy ve aşiret topluluğunun elinde kalmış ve üretim tipi, bu çerçeve içinde kollektif niteliğini sürdürmüştür. Bayındırlık işlerini yapma görevinin sağladığı yetkiler dolayısıyla, aristokratik azınlık vergi gelirlerinden yararlanmış, fakat toprağın özel mülkiyetine sahip olamamış ve üretime doğrudan doğruya müdahale edememiştir. El koyduğu üretim fazlasının bir kısmı, aristokrasiye köle satın alma ve

besleme imkanını vermiştir. Ama köleler, özellikle hizmetkar, asker ve lüks eşya olarak kalmışlar, üretim aracı biçiminde pek az kullanılmışlardır. Bu nedenle, kölelerin oluşu, köleci bir üretim biçiminin varlığına kanıt sayılamaz. Özellikle şehirlerde, kişisel bağımlılık ilişkileri görülmüştür. Fakat bu da, feodal bir üretim biçiminin belirtisi değildir. Zira bunların ekonomik etkileri yok gibidir.

TÜCCAR UNUTULUNCA

Daha açık bir deyimin yokluğu dolayısıyla, "Asya tipi" adı verilen üretim biçimi, çok uzun bir dönem boyunca, esaslı bir değişiklik geçirmeden dünyanın büyük kısmına egemen olmuştur. Aristokrasi ve köy toplulukları arasında mevcut çelişme, gelişmemiştir. Üretim fazlasına el konulması, üretim araçlarına sahip çıkmaya yol açmamıştır. Neden? Şimdilik ileri sürülebilecek tezler çok belirsizdir. Sadece şu söylenebilir: Bu toplumlarda iç çelişkiler gelişebilecek durumda olmadıklarından, toplumların evrimi çok zayıf kalmış ve başka üretim biçimlerine geçilememiştir. Bugün bu durgunluk "anormal" sayılabilir. Zira bu durgunluk, binlerce yıllık hemen hemen tam bir hareketsizlikten sonra gelen çok hızlı bir ilerleme dönemini izlemektedir. Bu toplumların çoğu, tamamen farklı bir toplumla, Batı Avrupayla, ilişkiye gelinceye kadar dengeli, istikrarlı ve "normal" idiler. Yüzyıllar boyunca, Batı toplumunun evrimi, belki az farklı temeller üzerinde başlamakla birlikte, öteki toplumlardan gittikçe daha çabuk ve farklı olmuştur. Dünyanın büyük kısmının evrimi anormal değildir, Batı Avrupa'nın gidişi istisnaidir.

Avrupa'da "Asya-tipi" üretim biçiminin, Greko-Latin dünyası içinde, bazı kişilere arazi ve üreticilere sahip olma imkanını veren köleci sisteme doğru evrimi istisnaidir. Ortaçağda, Roma İmparatorluğuna bağlı ülkelerin bir kısmında,

daha işin başında istisnai olan bu temel üzerinde bir feodal sistem gelişmiştir. Tarihçiler, bu sistemin dünyada eşi bulunmadığını ispatlamışlardır.(20) Şüphesiz ki öteki ülkelerde de, çok değişik dönemlerde olmakla birlikte, bağımlılık ve koruma biçimleri görülmüştür. Fakat feodal sistemin, aynı zamanda kişisel bağımlılık ilişkileri ile toprağın özel mülkiyetini bir araya getiren gerçek feodalitenin en biçimlenmiş ve tam ifadesi ancak Batı Avrupa'da ortaya çıkmıştır.

Burjuvazinin oluşumu ve bireyselleşmesinin en önemli faktörlerinden biri Altıncı ile On ve Onbirinci yüzyıllar arasında ticari değişimlerin ve para devrinin büyük ölçüde azalması olmuştur. Feodal organizasyonun temelleri, bu dönemde atılmıştır. Para devri ve ticari değişimlerin büyük ölçüde azalması nedeniyle, toprak ve toprağı işleyen kişiler, tek değer sayılmıştır. Egemen, kendisine bağlı olanı ancak tek bir yoldan, ona mülk vererek mükafatlandırabilirdi. Başka yerlerdeki gibi vergi hakkı değil, toprak ve toprağı işleyenler üzerinde mülkiyet hakkı (az çok kısmi) verme durumundaydı. O dönemde sayısı çok azalan tüccar yok sayıldı, unutuldu ve "üç nizamlı" sosyal yapılaşmada ona yer ayrılmadı. Ticari ve mali ilişkiler yeniden önem kazanınca, tüccar kendi varlığını öngörmeyen sistemin şu veya öteki kısmında yer bulamadı. Böylece, aristokrasiye entegre olamayarak yavaş yavaş iyice bireşselleşmiş bir sosyal sınıf haline geldi. Bu sınıfın çıkarı, feodal sistemi yıkmak ve yerine kendi ölçüsüne ve çıkarına uygun yeni bir düzen kurmaktı.

Hindistan, Çin ve Arap Dünyası gibi feodal yapıların yerleşmediği ülkelerde, değişimler ve para devri, çok uzun bir duraklama dönemi geçirmişe benzemektedir. Bu nedenle tüccarlar, devamlı olarak aristokratik azınlığa entegre edilmiş durumda kalmışlardır.

Avrupa feodal sisteminin dar yapılaşmasının geliştirdiği çelişmeler ise, burjuvazinin ayrı bir sınıf olarak ortaya

çıkmasına ve bu sayede sosyal ve ekonomik gelişmede önemli rolünü oynamasına yol açmıştır.

Tarihçiler, "gerçek" feodalitenin (daha uygun bir deyimle, yapıları en fazla karşıtlık göstererek, çelişmeleri en elverişli olan ve böylece kendi yıkımını hazırlayan feodal sistemin) genişlik sınırını çizebilecek durumdadırlar. Bu sınırlar, İngiltere, Belçika, Hollanda, Fransa, İtalya ve Almanya'nın büyük kısmını, yani esas itibariyle güçlü bir burjuvazinin geliştiği, Sanayi Devriminin gerçekleştiği bölgeyi kapsamaktadır. Birleşik Devletler ve Kanada, Avrupa'nın bu küçük kısmından gelen insanların eseridir. Dikkat çekici olay, burjuvazinin bilinen rolünü oynadığı, Sanayi Devriminin beşiği olan İngiltere, tarihçilere göre, feodal sistemin en gelişmiş biçimini tanımıştır. Bu yüzden iç çelişmeler, en güçlü biçimde gelişebilmiştir.

Uzak nedenlerini ayırdetmek henüz mümkün bulunmamakla birlikte, halen az gelişmiş olan ülkeler bütününü, temel bir tarihi olay belirlemektedir: *Bunlar burjuvazisiz yerlerdir.* Eriştikleri uygarlık düzeyi ne olursa olsun, bu ülkelerin ekonomik ve sosyal evrimi, öyle şartlar ve temeller üzerinde gerçekleşmiştir ki oralarda Avrupa feodalitesine özgü yapılar ortaya çıkmamıştır. Burjuvazinin bireyselleşmesi ve gelişmesi oralarda görülmemiştir.

Bu toplumların içindeki çelişmelerin zayıflığı, gelişmeleri yavaşlatmıştır. Batı Avrupa'dakinden çok farklı olan aristokrasi, bir çok halde, temel değişmeler yapabilecek durumda değildi. Mevcut düzeni, kendi çıkarına uygun biçimde değiştirme arzusunda olan dinamik bir sınıfın yokluğu, teknik ilerlemenin izin verdiği bir ekonomik devrimin gerçekleştirilmesini imkansız kıldı. Hareketsizliğin egemen olduğu bu toplumlar, sömürgeci gelişmeye direnemediler.

Bu tarihi gecikme ve yerli aristokrasinin büyük bölümünün katılımı olmasaydı, sömürgecilik olayının genişlemesi mümkün değildi. Sömürgecilik, geleneksel toplumun yıkımını ve

hükmedilen bir toplumda, yalnızca sömürgeciler ile onlara katılan yerli seçkinlerin çıkarına işleyen kapitalist sistemin ithalini gerçekleştirmiştir.

PİÇLEŞMİŞ KAPİTALİZM

Avrupa dışı yerlere yapılan ve yavaşça biçimlenen bu transferde, kapitalist sistem önemli değişikliklere uğramıştır. Batı Avrupa'da kapitalist üretim ilişkisi, feodal sistemde çok önemli rol oynayan kişisel bağımlılık ilişkilerinin son bulmasıyla belirlenmektedir. Kapitalist ve emekçi arasında teorik bakımdan ancak belli bir emek süresinin ücret karşılığı satışını öngören bir sözleşme vardır. Batı Avrupa'da kapitalist sistem, giderek, eski üretim ilişkilerini tasfiye etmiştir. Birleşik Devletler, Kanada ve Avustralya'da, kapitalizm fiilen bakir bir toprak üzerinde yayılmıştır.

Buna karşılık, sömürgeleştirilen ülkelerde, kapitalist sistem, gerçek bir başkalaşma ve bozulmaya konu olmuştur. Sermaye sahiplerinin esasen fazla olan yetkileri, kölelerin efendisinin ya da derebeyinin yetkileri ile birleşerek büyük ölçüde artmıştır. Kapitalist sistemin bu "piçleşmesi"ne önce, sömürgecilik olayının kendisi sebebiyet vermiştir. Avrupa'da teorik olarak hür teşebbüs ilişkileri zafere ulaşırken, sömürgeleştirilen ülkeler, gerçek bir fren olmadan, tekel rejimi altına konulmuşlardır. Ekonomik güçlerin oyunuyla başarıları esasen garantilenmiş olduğu halde, Avrupalı iş adamları, halkların mali ve teknik zayıflıklarından faydalanmakla yetinmemişler, sömürge yönetiminin ve ordusunun desteğini istemişler ve elde etmişlerdir. Serbest değişimin göklere çıkarıldığı bir dönemde, sömürgeler, sıkı biçimde "sömürge paktı"na tabi tutulmuşlardır. Bütün sömürge ülkelerde, prekapitalist yerli aristokrasi ile sömürgecilerin ittifakı, "piçleşmiş" bir kapitalist sistemin doğuşuna yol açmışlardır. Bu sistemde, kapitalist üretim ilişkisi,

ayrıcalıklıların tam yararına olarak, ilkel ilişkilerle birleştirilmiştir. Bir yandan, yerli eşraf, evvelce hiçbir zaman elde edemediği yetkileri sahiplenmek için geleneksel yapıların çöküşünden yararlanmıştır (toprakları sahiplenmek, köylüyü doğrudan doğruya kullaştırmak v.s. gibi). Öte yandan yerli eşraf, kapitalist haline gelmiştir (ihracat malları üretmektedir ve çoğunlukla ithal edilen malların satışını yapmaktadır). Sömürgecilere gelince, onlar da kapitalist olarak sahip bulundukları yetkilere, hükmetme yöntemlerini ve feodal ya da köleci egemenlik biçimlerini eklemişlerdir. Bu, tarihi bakımdan çirkin çiftleşmenin sonucu, azgelişmiş ülkelerde ayrıcalıklı azınlığın yetkilerinin nesnel olarak aşırılık kazanması olmuştur. Zira bu yetkiler, gerçek bir kapitalist sistemde kapitalistin ve gerçek bir feodal sistemde feodalin sahip bulunduğu otoriteyi aşmaktadır. Bu hilkat garibesi kapitalist sistem ancak, halk kütlelerinin teknik bakımdan geri ve özellikle politik bakımdan boyunduruk altında tutulduğu ülkelerde gerçekleştirilebilmiştir.

AZ GELİŞMİŞLİĞE YÖNELİŞ

Eskimiş üretim biçimlerini tasfiye ederek geliştiği bölgelerden çıkınca, kapitalist sistem, ilkel üretim ilişkilerini sahneye koyma yolunda açık bir eğilim göstermiştir. Sömürgelerdeki büyük tarım işletmeleri (plantasyon) ekonomisi, Ondokuzuncu Yüzyıl sonuna kadar, hakim üretim biçimi olan kapitalizm ile köleci üretim biçiminin bir bileşimidir. Tarihin kaydettiği en büyük esir ticaretlerinden birini, Onsekiz ve Ondokuzuncu yüzyıllarda Amerika'ya doğru, Avrupalı kapitalistler yapmışlardır. Amerika'da bu köleci ekonominin kalıntıları hala çok önemlidir.

Bu ayrıcalıklı azınlıkların sahip bulundukları yetkiler, onlara büyük nüfus kütlesini hemen hemen satın alma gücünden yoksun bırakacak biçimde memleket kaynaklarının önemli bir

bölümüne el koyma imkanını vermektedir. Bu el koyuş, teknik bakımdan çok daha fazla üretim yapabilecek modern bir ekonominin gelişmesinin engellenmesine yol açmaktadır. Bu ölçüsüz yetkiler, her türlü gerçek ekonomik ve sosyal ilerlemeyi önleyen başlıca engeli oluşturmaktadır. Üçüncü Dünyanın çok büyük kısmında bu yetkiler, sömürgecilik olgusu dolayısıyla geniş ölçüde artmıştır.

Bununla birlikte, sömürgecilikten çok önce, bu ülkelerin hepsi, daha çok sömürgecilerin suç ortağı olan ayrıcalıklı bir aristokrasinin elindeydiler. Bazı durumlarda yetkilerinin kapitalizmin sağladığı imkanlarla güçlenmesi, sömürge olgusuna ihtiyaç göstermiş değildir. Belli tarihi şartlarda bulunan bazı devletlerde, yerli ayrıcalıklı azınlık (veya onun bir kısmı) modern ekonominin ithalini, yalnız kendi çıkarına gerçekleştirmiştir: Japonya, Türkiye, İspanya v.s. gibi ülkelerde durum budur.

Modern çağdan çok önce mevcut imtiyazlı aristokrasilerin varlığıyla belirlenen eski sosyal yapıların çözümlenmesi, sömürgeleşme olayı ile az gelişmişliğin genişlemesi arasında mevcut mekan içinde değişmeyi destekleyen durumların bir kısmını anlamaya imkan vermektedir. Sömürgecilik gerçekleşse de, gerçekleşmese de, dünya yüzüne modern ekonominin yayılması, gerçek bir burjuvaziye sahip bulunmayan, ilkel yetkilerle donanmış aristokrasilerin hükmettiği bütün ülkelerde azgelişmişliğe götüren bir evrime yol açmıştır. İster yerli, ister yabancı olsun bu aristokrasiler, ilkel yetkilerini kapitalist üretim ilişkisiyle birleştirerek, azami kazanç sağlamışlardır. Kaynaklardan bu sayede alabildikleri çok büyük pay, iç pazarın gelişmesini engellemiş ve ekonomik kalkınmayı durdurmuştur. Buna karşılık, sağlık alanında gerçekleştirmek zorunda kaldıkları değişiklikler, daha sonra nüfus artışının hızlanmasına yol açmıştır.

A.B.D.'DE AVRUPALILAR

Hemen sonra aşırı ayrıcalıklara dönüşen ilkel haklara sahip aristokrasilerin mevcut bulunmadığı ülkelerde sömürgecilik sistemi, az gelişmişliğe yönelmiş değildir. Kanada, Birleşik Devletler ve Avustralya'da sosyal yapıların ve özellikle tarımsal yapıların meydana çıktığı kesin dönemde, nüfus, esas itibariyle sağlam burjuvaziler bulunan Batı Avrupa'dan gelmişti. Hemen tamamen eldeğmemiş bir ülkeye yerleşen (yerliler kovulmuş ve kitle kıyımlarına uğratılmıştır) bu Avrupalıların her biri bir miktar toprağın sahibi olmuş ve böylece her türlü prekapitalist ilişkilerden kurtulmuş, sadece kapitalist tipte sosyal yapılar ortaya çıkmıştır. Burjuvaların çok sayıda ve faal oldukları toplumlardan çıkan "girişimciler" bol miktarda bulunmuş ve ekonomik hayata büyük bir hız vermişlerdir.

Bundan başka, burjuvazinin gücü, görece demokratik politik ve sosyal şartları gerekli kılar. Gerçekten Avrupa'da, onu aristokrasinin karşısına diken çatışmalarda burjuvazi, işçi ve köylülerin desteği olmaksızın aristokrasiyi yenemeyecekti. İşçi ve köylüyü ise peşinden ancak, herkes için *Özgürlük ve Eşitlik* (politik) adına sürükleyebilirdi. İktidara gelince, burjuva yöneticiler, bu demokratik ideolojiyi ne tamamen ortadan kaldırabildiler, ne de giderek politik hakların halkın bütününe doğru genelleşmesini önleyebildiler.

Tarımda nisbi eşitlik, demokratik yapıların gücü ve nisbeten önemli bir burjuvazinin varlığı Kanada, Birleşik Devletler ve Avustralya'da sömürge sisteminin, kapitalistin yetkilerinin ötesinde yetkilerle donanmış bir imtiyazlı azınlık yaratmasını engellemiştir. Bu kapitalistler, kaynakların nisbeten daha ufak bir kısmına el koyabildiklerinden (tabii ki azgelişmiş ülkelerde alınana göre) ve üretken faaliyetler çok sayıda girişimci tarafından yürütüldüğünden ortalama satın alma gücü hızla arttı. Bu da hala anavatanın vesayeti altında bulunan bu ülkelere

Avrupa sermayesinin akıtılmasını karlı kılacak güçte bir ekonomik gelişmeye yolaçtı.

ARJANTİN'DE AVRUPALILAR

Avrupa kaynaklı nüfusun akışı, yerlilerin hemen hemen mevcut olmayışı ve Avrupa ile olan ekonomik bağların sıkılığı gibi faktörler, Arjantin'in, mesela Kanada'nınkine benzer bir gelişmeye yönelmesine yetmedi. Zira bu iki ülkenin tarımsal yapıları çok farklıdır. Geniş arazilere el koyan Arjantin'in büyük toprak sahipleri, iş gücünü tabi kıldılar veayrıcalıklı bir azınlık oluşturdular. Bu azınlığın davranışları, Arjantin'in az gelişmişlik durumunun temelinde yatmaktadır.

Batı Avrupa ve İngiltere'nin dışında, modern ekonominin yayılması, sömürgecilik olsun olmasın, ülkelerin sosyal yapılarına göre, tamamen farklı sonuçlar verdi. Güçlü bir burjuvazinin bulunduğu, politik hayatın nisbeten demokratik cereyan ettiği, sosyal ilişkilerin esas itibariyle kapitalist nitelik taşıdığı ülkelerde, bu ilişki bir kalkınma durumu yaratmıştır. Sömürge olsun olmasın, gerçek bir burjuvazinin bulunmadığı, politik yapıların demokratik nitelik taşımaktan uzak kaldığı, kapitalist üretim ilişklerinin bir ayrıcalıklı azınlığa aşırı yetkiler verecek biçimde ilkel bağlarla karıştığı ülkelerde, kapitalist sistemin yayılması, onları bugünkü azgelişmişlik durumuna yönelten şartların giderek oluşumuna yol açmıştır.

Birleşik Amerika'da, "İhtiyar Güney" ile ülkenin geri kalan kısmı arasında mevcut şiddetli karşıtlık, yukarıdaki iki kuralın bir örneğidir. İçsavaştan önce mevcut köleci büyük tarım işletmeleri, bu bölgede öyle ekonomik ve sosyal yapılar yerleştirmiştir ki, ülkenin geri kalan kısmının gelişmesine rağmen, bu bölge azgelişmişliğe yönelmiştir. Bir sürü belirti (siyahların yüksek doğum oranı, tarım güçlükleri, sanayileşmenin zayıflığı, demokrasinin yokluğu, bir kısım

beyazın azami karı için siyahları bağımlı duruma koyan ırkçı kanunlar... Çünkü siyahlar, dolaylı olarak ırkçılıktan zarar gören "fakir beyazlar" ile rekabet halindedir), Güney Devletlerinin, 20-30 yıldır girişilen çabalara rağmen, hala azgelişmişlik durumunda bulunduğunu göstermektedir. Ekonomisi çok gelişmiş bir devletin içindeki azgelişmiş bir bölge ile bütünüyle gelişmiş bir bölge arasındaki fark, birincinin bugün çok daha zayıf bir nüfus baskısı altında kalmasıdır. Gerçekten Güneyli siyahların büyük bir kısmı, ülkenin başka yerlerine göç etmektedirler.

JAPONYA'NIN DURUMU

Gerçek bir burjuvaziye sahip olmayan, yarı feodal bir azınlığın egemenliğindeki topluma modern ekonominin girişi, er geç az gelişmişlik durumunun ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Japon örneği, istisnai oluşu dolayısıyle, özellikle anlamlıdır. Evvelce belirtilen nedenlerle ülke, büyük bir sınai gelişmeye rağmen, az gelişmişliğe kaymıştır. İç pazar, devlet ve feodallerin baskısı altındâki kütlelerin düşük satın alma gücü dolayısıyle çok zayıf bir mahreç teşkil ettiğinden, bu sanayi büyümesi, silah siparişleri ve uzun süre büyük devletler arasındaki rekabetlerden yararlanan Japon emperyalizminin fethettiği pazarlar olmasaydı, çabucak iflas edecekti.

Az gelişmişliğe doğru, benzer bir gidiş herhalde Rusya'yı da beklemekteydi. Rusya da sınai gelişmesine, Japonya'nınkine hayli benzer ekonomik ve sosyal şartlar altında başlamıştı. Hemen hemen köleleştirilmiş halklar, ayrıcalıklıların büyük yetkileri, burjuvazinin zayıflığı, stratejik ve askeri siparişlerde çıkış yolu bulan bir sanayileşme. Bununla beraber 1917 Rusya'sı, henüz azgelişmiş bir ülke değildi: Nüfus artışı yavaştı (yılda yüzde 1,5), ekonomik büyüme hızlıydı, tarım ürünleri ihracatı çok boldu. Japonya'nınkine benzer bir evrim, çok

muhtemelen onu da beklemekteydi. Devrim nüfus artışının hızlanmasından önce, ayrıcalıklı azınlığın yetkilerini yok ederek ve yeni sosyal ve ekonomik yapılar yaratarak, azgelişmişliğe doğru açık gidişi durdurdu ve ülkeyi kalkınmaya yöneltti. Sovyetler Birliği örneği göstermektedir ki, tabii Devrimden önce, nüfusun kaynaklardan daha hızlı artışı başlamadan önce sosyal ve ekonomik yapılarda gerçekleştirilen köklü değişiklikler, kapitalist sistemin ayrıcalıklılar yararına az çok ilkel üretim ilişkileri ile birleştiği bir ülkede, az gelişmişliğe doğru evrimi yarı yolda durdurabilir.

Üçüncü Dünya ülkelerindeki aşırı nüfus artışı, dolaylı olarak ekonomik durgunluğun sonucudur. O halde azgelişmişliğin temel nedeni, imtiyazlı azınlıkların aşırı yetkisidir. İmtiyazlı azınlıklar üretimde artışları frenleyecek ve nüfus artış temposunun altına düşürecek biçimde kütlelerin satın alma gücünü azaltırlar.

Şüphesiz birçok halde, ekonomi bilim kitaplarının çok ender olarak inceledikleri aşırı yetkilerin kaynağında, sömürge olgusunun imkan verdiği bu kapitalizmin "piçleşmesi" bulunmaktadır. Yalnız kapitalizm bu piçleşmenin tek nedeni değildir. Devlet üzerindeki politik otoritelerini korumakta çok kıskanç olan ayrıcalıklı yerli azınlıklar, dış müdehalesiz de bunu gerçekleştirebilmişlerdir. Nitekim Lizbon ve Madrit'ten ayrılıp, bağımsızlığın ilanından sonra, Güney Amerika imtiyazlıları, güçlerini arttırmışlar ve kaynakların daha büyük kısmına el koymuşlardır. Onların bugünkü yetkilerinin genişliği, dar anlamıyla sömürge olgusunun olduğu kadar, onu izleyen 150 yıllık "bağımsızlık"ın sonucudur. Bu ayrıcalıklı azınlığı özellikle zararlı kılan onun yabancı olması değil, kaynaklardan el koyduğu kısmın büyüklüğüdür. Yerli azınlıkların kötülükleri, yabancı sömürücü kadar büyüktür, (hatta daha fazladır). Onlar etnik bakımdan yerli iseler de, yabancıyla olan bağları aynı büyüklüktedir.

SAHTE BAĞIMSIZLIKLAR

Az gelişmişliğin nedeni olarak, sömürgecilik olayını niçin nisbeten küçümsüyoruz? Sömürgeciliğin son buluşundan sonra, ona hafifletici şartlar sağlamak, ya da bir iade-i itibar davası hazırlamak kesinlikle bahis konusu değildir. Dehşet yaratmak için fetih sırasında işlenen cinayetler, bazı halklara karşı soğuk kanlılıkla sahneye konan jenosid politikaları, kurtuluş hareketlerini kırmak için kullanılan metodlar, sömürgeciliğe karşı en ufak hoşgörünün gösterilmesine izin vermez.

Tarihi süreç içinde az gelişmişliğin ortaya çıkışında dar anlamıyla sömürgecilik olayının rolünü tahlil etmek, onu küçümseme anlamına gelmez. Tam aksine, sömürgecilik çok daha geniş ve çok daha süreli bir olayın özel bir yönü sayılmalıdır. Az gelişmiş ülkelerin çok büyük çoğunluğu bugün, az çok uzun bir süreden beri politik bakımdan bağımsızdırlar. Fakat bir iki durumun dışında onların hemen hepsi, imtiyazlı azınlıklar tarafından hükmedilmekte, sömürülmekte ve engellenmektedir. Bu azınlıklar, görünüşlere rağmen, kudretlerin hiçbir şey kaybetmiş değillerdir.

İmtiyazlı azınlıkların kalışı, sömürgeciliğin basit artıkları ya da yeni sömürgeciliğin sonuçları sayılmamalıdır. Birçok ülkede bağımsızlığın elde edilmesi, şüphesiz, geniş bir halk hareketinin sonucudur. Fakat aynı zamanda, ayrıcalıklı azınlığın az çok büyük kısmının iki yönlü, fakat önemli eylemi bağımsızlığın gerçekleştirilmesinde rol oynamaktadır. İmtiyazlı azınlık, çeşitli nedenlerle ana vatandan ayrılmaya yönelmiştir. Genellikle, yerli ayrıcalıklılar ile sömürgeciler arasında ülkenin sömürülmesinin sağladığı karların paylaşılması konusunda bir anlaşmazlık bahis konusudur. Kendilerini halkı disiplin içinde tutmaya muktedir sayan yerli imtiyazlılar ek avantajlar isterler, ya da başka uluslararası kapitalist gruplarla daha karlı anlaşmalar yapma

hevesindedirler. Birçok halde, yabancı ve yerli ayrıcalıklılar bağımsızlığı, bazı el koymaları engelleyen ve bir takım usulleri yasaklayan anavatanın kurallarından kurtulmak için benimsemişlerdir. Güney Amerika'da yerleşmiş sömürgeci nüfusun isyanının nedenlerinden biri, o ana kadar el süremedikleri "tahta ait topraklar"a da sahip olma arzusuydu. Bunun içindir ki, birçok Güney Amerika ülkesinde bağımsızlık, yerli toplulukların durumunu açıkça ağırlaştırmıştır. Birçok Batı Afrika devletine çok ani tanınan bağımsızlık, buna hiç de itiraz etmeyen büyük şirketlerin ve yerli eşrafın işine yaramış değil midir? Son zamanlarda, uzun süredir fiilen bağımsız olmakla beraber, Güney Afrika Birliği ırk ayrımı politikasını serbestçe uygulayabilmek için Commonwealth'i terketmeye karar vermiştir. Bu devlet, onları daha rahat sömürebilmek için halen Londra'nın kontrolünde bulunan komşu arazilerin bağımsızlıklarını istemektedir. Şüphesiz birçok bağımsızlık, daha olumlu bir içeriğe sahip olmuştur. Bunlar, bütün halkın mücadelesiyle çok daha güç elde edilen bağımsızlıklardır. Fakat bugüne kadar, birkaç ender durumun dışında, politik bağımsızlık, ayrıcalıklı azınlığın yetkilerinin azalmasına yol açmış değildir. Yetkiler devam etmiş ve hatta bazan artmıştır.

MİLLİ BURJUVAZİ MASALI

Azgelişmişlik, esas itibariyle bir iç dengesizlik olarak tanımlanmıştır. Aynı şekilde onun temel nedenleri ülkenin dışında aranmamalıdır. Dış faktörlere böyle bir rol oynama imkanını dün ve bugün veren iç nedenlerdir. Yerli imtiyazlı azınlığın kesin desteği olmasaydı, sömürge egemenliği gerçekleşemeyecekti. Büyük mali gruplar, yeni sömürgeci bir politikayı, ülkenin içinde vazgeçilmez yardımcıları bulabildikleri ölçüde uygulayabilmektedirler. Üçüncü Dünya ülkelerinin modern ekonomisi, iç pazarın zayıflığı dolayısiyle,

dış pazarlara bu kadar fazla bağımlıdır. Azgelişmiş ülkeleri, dışarıdan izlemeye son vermek gereklidir. Bu ülkelerin tarihi evrimi ve temel meseleleri, onların dışarıdaki faktörlerin değil, herşeyden önce iç nedenlerin sonucudur.

Azgelişmişlik kavramını yalnız sömürgeciliğin meyvası, dıştan gelen bir olay sanmak, sadece bilimsel açıdan yanlış değildir, aynı zamanda politik açıdan son derece tehlikelidir. Birçok az gelişmiş ülkelerde, resmi kişilerin nutukları, bütün kötülüklerin kaynağı olarak sömürgeciliği suçlamaktadır. En gerici partiler bile, halkta bir ilgi bulabilme arzusuyla anti sömürgeci sözlere hayli şevkle sarılmaktadır. Milli bağımsızlık konusunda, onlar, en az kıskanç olanlar arasında değillerdir. Ayrıcalıklıların sadık ajanı olan birçok hükümetin elinde, sömürgecilik mükemmel bir mazerettir: Sefaletin, işsizliğin, açlığın artışı sömürgecilere atfolunmaktadır. Kütlelerin iç değişiklikler istemesi yerine, "yabancıların müsaade edilemeyecek müdahaleleri"ne karşı gösteri yapması tercih edilmektedir. İkame edilebilecek üretim bölgelerine sahip bulunan büyük uluslararası tekellere karşı girişilen halk hareketleri çok az etkilidir. Yeni sömürgeciliğe karşı mücadelenin tek yolu ayrıcalıklı azınlıklardan kurtulmaktır. onlar olmadan yeni sömürgecilik fazla bir şey yapamaz. Az gelişmiş ülkenin bütün güçlüklerinin yabancılara, sömürgecilere atfedilmesi, ayrıcalıklı azınlıkların bağımsızlıktan beri oynadıkları önemli rolü maskelemek demektir. Bu, bir Üçüncü Dünya ülkesinin, en zenginlerden en fakirlere kadar bütün sosyal kategorilerinin sömürgeciliğin kurbanı olduklarını kabullenmek anlamına gelmektedir. Bu, sömüren ve sömürüleni, her ikisi de Avrupalı değildir aynı din, ırk ve millettendir gibi yanıltıcı bir gerekçeyle karıştırmaktan ibaret bir davranıştır. Bu karıştırıcı eğilim, çok çeşitli politik çevrelerde gittikçe daha fazla yayılmaktadır.

Mesela, yabancı çıkarlara karşı sayılan yerli imtiyazlı azınlığı tanımlamaya yarayan "milli burjuvazi" kavramını, bu eğilime borçluyuz. Bu ifade, çifte bir yanlış anlayışa dayanmaktadır. İlk yanlışlık, anti-sömürgeci milli harekete katılış nedenleri ile üzerinedir. Ayrıcalıklıların çoğu için, söz konusu olan temel yapıların değiştirilmesi değil, ülkenin sömürülmesinden sağlanan karlardaki payını arttırmaktır. İkinci yanlışlık, bu grubun gerçek mahiyeti üzerinedir. Sömürgeci efendiler ve halk kütlesi arasındaki ortalama durumu, bu gruba, burjuva sıfatını kazandırmıştır. Aslında bir gerçek burjuvazi değil, fakat büyük arazi sahipleri, memurlar, tüccarlar ve çok ender olarak sanayiciler bahis konusudur. Yetkileri normal bir kapitalistin yetkilerini çok aşmaktadır. P.A. Baran, bu çok özel sosyal kategoriyi tanımlamak için, "Lümpen burjuvazi" deyimini kullanmaktadır.(21)

Fakat "lümpen proletarya"ya benzetilerek üretilen deyim bu ayrıcalıklıların yolsuzluk ölçüsündeki gücünü belirtmekten çok uzaktır. Sömürgeciliğe sözde muhalefetleri, şimdi birçok azgelişmiş ülkede az çok gerici hükümetlere, komünist ülkelerin yardımını sağlamaktadır. Bu yardım, birçok Üçüncü Dünya ülkesine hükmeden ayrıcalıklı azınlıklara Batı devletlerinin ve büyük uluslararası grupların yaptıkları yardımlara eklenmektedir.

MARKS HAKLI ÇIKIYOR

Sömürgelikten yeni kurtulmuş ülkelerde bağımsızlık hiçbir olumlu sonuç getirmemiş midir? Şüphesiz birçok halde, ayrıcalıklı azınlığın içinde gerçekleşen değişmeler, hiç değilse şimdilik, fazla bir şey değiştirmiş değildir. Bununla beraber, bağımsızlık mücadelesi, kütlelerin bilinçlenmesini hızlandırmıştır. Kesin bir evrim başlamaktadır. Sömürgeciliğin son buluşundan sonra gerçekleştirilen ilerlemenin yetersizliğinin

yarattığı hayal kırıklığı dolayısıyle halk meseleye artık yabancı-yerli terimleriyle bakmaktan yavaş yavaş kurtulmakta, gerçek bir sosyal mücadeleye yönelmektedir. Yabancı-yerli ayırımının yerini, sömüren-sömürülen almaktadır.

Nisbeten yeni ortaya çıkan bugünün azgelişmişliği olayı, yüzlerce yıldan beri ortaya çıkan, birleşen, birbirlerini destekleyen nedenlerin sonucudur: Burjuvazinin yokluğu, sosyal ve ekonomik hareketsizlik, yerli ayrıcalıklılar ile sömürgecilerin ittifakı, sömürgeci gelişmeye karşı zayıf direniş, politik ve ekonomik bağımlılık, ayrıcalıklı azınlığın aşırı yetkilerinin oluşumu, geleneksel yapıların çözülmesi, iç pazarın daralması, modern ekonomi kesiminin ihracata yönelmesi, ticaret hadlerinin aleyhte gelişmesi, sağlık ilerlemesinin zorunluluğu, hızlı nüfus artışı. Bu nedenlerin bir kısmı çok eskidir ve bazan ortadan kalkmıştır (geleneksel toplumların donmuşluğu). Bir kısmı ise 20-30 yıldır ortaya çıkmıştır (hızlı nüfus artışı). Az gelişmişlik nedenleri arasında bazıları, temel nedenden önce çıktı ve onu şartlandırdı, ötekileri ise temel nedeni izledi. Bu temel neden, kapitalist tipte üretim ilişkilerinin gerçek bir "piçleşmesi" sonucunda, olağanüstü baskı ve el koyma imkanlarına sahip imtiyazlı bir azınlığın ortaya çıkışıdır.

Azgelişmişlik, esas itibariyle, az gelişmiş sosyal yapılarında donmuş toplumların bünyesine, aşırı sosyal, ekonomik ve politik yetkilerle donanmış bir azınlığın (yerli ya da yabancı) yararına kapitalist sistemin sokulmasından ileri gelmektedir. İmtiyazlı azınlığın kaynakların büyük kısmına el koyması, modern ekonomik faaliyetleri sınırlandıracak ve esas itibariyle yabancı pazarlara tabi kılacak biçimde iç pazarı daraltır. Bunun yarattığı genel fakirlik ve geniş az-istihdam çok yüksek bir doğum oranının devamını kamçılar. Yüksek doğum oranı, sağlık alanındaki zorunlu ilerlemelerle birlikte, çok hızlı bir nüfus artışını yaratır. Nüfus artış oranı, ülkenin fiilen kullandığı kaynakların artış oranından çok daha hızlı olmaya yönelir.

Az gelişmiş ülkeleri belirleyen nisbi ekonomik durgunluğun temel nedenleri, gelişmiş ekonomide fazla üretim krizleri yaratan nedenlere oldukça benzemektedir: Üretim imkanlarıyla, efektif talebin kötü gelir dağılımı dolayısıyle azalması arasındaki çelişme. Ne varki gelişmiş ülkelerde bu krizler geçici ve konjonktüreldir. Üçüncü Dünya ülkeleri krizi ise devamlı ve yapısaldır. Gelişmiş ülkelerin zaman zaman tanıdıkları işsizlik dönemleri, azgelişmişliğin temel niteliklerinden biri olan kütle halindeki devamlı az-istihdamın karşıtıdır. Az gelişmiş ülkelerde efektif talep o kadar azdır ve fazla üretim o kadar devamlıdır ki, bu, az üretim görünüşünü almaktadır. Verimli yatırımlar yapılmamaktadır, zira talep sınırlıdır. Yatırım eğilimi düşük olduğundan, büyük miktarda sermaye dışarıya ihraç edilmekte ve önemli ölçüde kaynaklar, el sürülmeden kalmaktadır.

Kütlelerin satın alma gücünün giderek bir ilerleme kaydettiği gelişmiş ülkelerin evrimi, kapitalist sistemin kendi kendini yoketmesi biçimindeki Marksist tezin tartışılmasına ve mutlak fakirleşme tezinin aksini iddiaya imkan sağlarsa da, az gelişmiş ülkelerin evrimi (insanlığın dörtte üçü), tamamen Marks'a hak vermektedir. Bu ülkelerde sefalet çoğalmakta ve uzun süreden beri felce uğramış kapitalist sistem birçok durumlarda yokolmaya gitmektedir.

DEVRİM ZORUNLULUĞU

Yüzyıllar boyu birçok ülkenin evrimi, teknik seviye önemli ilerlemelere imkan verdiği halde, engellenmiştir. Bugün Üçüncü Dünya ülkelerinin gelişmesi, büyük imkanlara rağmen frenlenmektedir. Her iki halde de, frenleyişin nihai nedeni, imtiyazlı azınlıkların kendilerine özgü tabiatında bulunmaktadır. Birinci halde, sosyal yapılar aristokrasinin prens, asker ve tüccarları toplayabilecek biçimde olduklarından, sosyal ve

ekonomik evrimi organize etmeye muktedir bir burjuvazinin oluşumunu engellemiştir. Bugün ise ayrıcalıklı azınlık, hem kapitalistin, hem de feodalin yetkilerini birleştirmektedir. Bu durumun efektif talep yokluğu dolayısıyle, ekonomik gelişmeyi nasıl frenlediğini gördük.

Her ikisi de imkanların çok altında bir üretim seviyesinde durgunlukla belirlendikleri halde, iki durum tamamen farklıdır. "geleneksel" birinci durum, iç çelişmelerin zayıflığı ve çok yavaş nüfus artışı dolayısıyle dengedeydi. Nitekim yüzyıllar boyu sürdü. İkincisi, yani az gelişmişlik durumu, temel bir dengesizliktir: Nüfus kaynaklardan daha hızlı artmaktadır. İç çelişmeler artık son derece şiddetlidir. Durum, süremez.

Az gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişmesini engelleyen frenler çok çeşitlidir: Açlık, nüfusun kötü durumu, eğitimsizlik, az-istihdam, milli entegrasyon yokluğu, dış pazarlara bağımlılık, ekonomik sektörler arasındaki iletişimsizlik, bazı doğal engeller, sermaye ve teknolojik donanım yetersizliği, ayrıcalıklı azınlığın yetkileri. Frenler çeşitli zamanlarda bazıları artık mevcut olmayan güçler tarafından konmuşsa da, bunlar, bugünü bağlamak için birleşmektedirler. Frenlerin hepsi aynı ağırlıkta değildir: Eğer insanlar isterlerse ve gerekeni yaparlarsa, frenlerin bazıları çabucak kaldırılabilir. Ötekiler, büyük çabalarla ve belli bir ilerlemeden sonra gevşeyeceklerdir. Nitekim açlık, eğitimsizlik, süreç içinde kaldırılabilir. Fakat asıl sorun şudur: Az gelişmişliğin temel nedenini oluşturan ayrıcalıklıların aşırı yetkileri, gerçek bir kalkınma çabasının başlamasını önleyen en büyük engel, en büyük frendir. Fakat aynı zamanda bu en çabuk kırılabilecek engeldir. Kaldırılması daha önce belli bir gelişmeyi gerektiren öteki frenlerin çoğundan farklı olarak, imtiyazlıların yetkileri, karşılaşabileceği büyük güçlüklere rağmen bir politik süreç tarafından çabuk tasfiye edilebilir ki bu da Devrimdir.

DİPNOTLAR:

(1) Çevirenin notu: Amerikan Yardım Teşkilatı (A.I.D.) adına Prof. Enos'un yaptığı Türkiye'de milli gelir dağılımıyla ilgili araştırma iş çevrelerinin sert tepkileriyle karşılaşmış, A.I.D. de araştırmayı küçümseme çareleri araştırmıştır.
(2) Birleşmiş Milletler, Azgelişmiş Ülkelerde Milli Gelir Dağılımı. İstatistik araştırmalar. Şerit No: 3 ve S. Kuznetz, Economic Growth and Income Inequality, American Economic Review, Mart 1955.
(3) R. Barbe, Les Classes Sociales en Afrique Noire, Economic et Politique, 1964.
(4) Lambert, Amerique Latine, Presse Universitaire de France, 1963, S. 448.
(5) J. Russel Andrus, Burmese Economic Life, Stanford University Press, 1947; Furnivall, Introduction to the Political Economy of Burma, 1957.
(6) Özellikle bakınız: Milletlerarası Çalışma Bürosu, Les Populations aborigenes, Cenevre 1953, S. 700.
(7) R. Gendarme, La Pauvrete des Nations, ed. Cujas,1963, S. 538.
(8) J. Cheverny, L'eloge du colonialisme, Julliard,1962, S. 376.
(9) L. Huberman-P.M. Sweezy, Ou va l'Amerique Latine?, Maspero 1964, S. 183.
(10) Örneğin bakınız: J. H. Boeke, Economics and Economy Policy of a duel society, New York 1953, S. 324.
(11) L'Algerie en 1957, Editions de Minuit, 1957.
(12) J. Austruy, L'Islam Face an developpement economique, Editions Ouvrieres, 1961, S. 140.
(13) P. Bourdieu ve A. Sayad, Le Deracinement, Editions de Minuit, 1964, S. 220.

(14) Bakınız: Vittorio Lanternari, Les Mouvements religieux des peuples opprimes, F. Maspero, 1962, S. 399 ve J. Rouch'un filmi: Les Maitres fous.
(15) F. Perroux, La Coexistence pacifique, Presse Universitaire de France, 1962, Cilt I, S. 252.
(16) Örneğin bakınız: E. Gannage, Economie du developpement, Presse Universitaire, 1962, S. 61.
(17) Les Origines de la civilisation technique, Histoire Generale des Techniques I, Presse Universitaire de France, 1962, S. 652.
(18) Malek Bennabi, Vocation de l'Islam, Le Seuil, 1954, S. 167.
(19) P. Bairoch, Revolution Industrielle et sous-developpement, S.E.D.E.S, 1963, S. 360.
(20) M. Bloch, La Societe feodale, la formation des liens de dependance. A. Michel, 1949, S. 472; R. Boutruche, Seigneurie et feodalite, Aubier, 1959, S. 422.
(21) P.A. Baran, The Political Economy of Growth, New York 1957, S. 308.

"Bir baskı aracı haline gelen kollektif çerçevelerin parçalanması, artık tek başına bırakılan insan, içinde bireyselleştirilmiş bir hayat sürebileceği yeni ekonomik Dünya ile bütünleştirilebilseydi, bir kurtuluş olacaktı. Dram şudur ki, etraflarında eski dayanışmaların yıkıldığını gören bu insanlar, yeni bireyciliklerine temel oluşturabilecek sürekli bir işe sahip olabilme imkanından yoksundurlar. Kollektivitenin koruması altında, kutsal görevleri devamlı yerine getirerek, grup üyelerinin endişesiz yaşadıkları yoksulluk, yerini sefalete ve birdenbire yalnız kalmış insanın sendelemesine bırakmaktadır. Kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve çeşitli işleri yapmak gücünden yoksun kalan yalnız insan, değişen Dünyada her türlü maceraya açıktır. Hiçbir değer, ona gerçek gözükmez. Yetersizliğinin ve çöktüğünün farkına vardığı eski Dünyanın değerleri gibi, ona kapalı tutulan yeni Dünyanın değerleri de anlamsız kalır. Çifte bir meşru yoksunluk duygusunun kaynağı budur.: Atalardan kalma değerlerin kaybı ve hem çok yakın, hem de çok uzak olan yeni zenginliklere ulaşmanın imkansızlığı. Üçüncü Dünya yolunu şaşırmış insanlarla doludur."

Yves Lacoste

"Milli piyangodan ya da televizyon kanalının kader oyunlarından birşeyler kazanarak, zengin olmayı düşünen bir kitlenin bu beklentisi ne kadar saçmaysa, azgelişmişlerin de bir gün gelişmişler gibi olabilecekleri düşüncesi aynı derecede saçmadır. Çünkü, birilerinin daha fazla tüketmesi, başkalarının her seferinde daha az tüketmesi durumunda olanaklıdır."

Fikret Başkaya

ISBN 975 - 8143 - 00 - X

9 789758 143009

KDV DAHİL